

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М. І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»**

ЛИСЯК НАТАЛІЯ МИХАЙЛІВНА

УДК 332.1:911.37(043.3)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРОВАНОГО
РОЗВИТКУ УРБАНІЗОВАНИХ СИСТЕМ**

Спеціальність

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Львів – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Львівська політехніка».

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Карий Олег Ігорович,
Національний університет «Львівська політехніка»,
завідувач кафедри менеджменту організацій.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Буднікевич Ірина Михайлівна,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри маркетингу, інновацій та
регіонального розвитку;

доктор економічних наук, професор
Тульчинська Світлана Олександрівна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
завідувач кафедри економіки і підприємництва;

доктор економічних наук, професор
Павліха Наталія Володимирівна,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
професор кафедри міжнародних економічних
відносин та управління проектами.

Захист відбудеться 30 вересня 2021 року об 11.00 год. годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.154.01 в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4 та на сайті: <http://ird.gov.ua>.

Автореферат розісланий «30» серпня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

П.В. Жук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Багатофункціональні процеси, що відбуваються в містах, мають несистемний та погано контрольований характер, наслідком чого є втрата економічного потенціалу, зниження комфортності життя, нерівномірність доступу до інфраструктури для різних категорій суспільства, погіршення екологічної ситуації, відставання розвитку соціальної, транспортної та інженерно-технічної інфраструктури, значний відсоток зношення основних фондів, слабкі механізми забезпечення захисту історичної спадщини й використання культурного потенціалу, зниження інвестиційної привабливості територій.

Пріоритетним на законодавчому рівні задекларовано перехід до територіально спрямованої політики розвитку держави з особливим акцентом на міста й агломерації як центри економічного зростання, здатні поширювати свій вплив на прилеглі території та на розвиток регіону в цілому. Визнано необхідність забезпечення реального зв'язку стратегічних документів соціально-економічного та просторового розвитку територій, перенесення на рівень територіальної громади можливості самостійно визначати власні пріоритети розвитку відповідно до наявних ресурсів та економічного потенціалу співмірно для економічних, соціальних і екологічних потреб. Водночас залишається чимало питань науково-методичного характеру, що потребують додаткового вивчення для прийняття обґрунтованих рішень.

Враховуючи виняткову складність, багатовекторність і міждисциплінарний характер проблем розвитку урбанізованих систем, перед економістами, урбаністами, соціологами постають складні завдання, вирішення яких потребує якісних змін у розвитку економічної теорії та методології, необхідності узгодження суперечливих чинників, що впливають на функціонування міста. Серед множини засобів, які можна використовувати для забезпечення різноаспектних цілей розвитку міст, особлива роль належить соціально-економічним, а відповідно виникає необхідність у поглибленні досліджень, що сприяли б подоланню суперечностей, які залишаються досі невирішеними в наявних теоріях. Це дало б можливість по-новому інтерпретувати способи розв'язання проблем урбанізації,

Вагомий внесок у розвиток фундаментальних положень теорій урбанізму та економіки міст здійснили зарубіжні вчені, зокрема: В. Алонсо, Дж. Адамс, М. Вебер, І. Груза, Е. Глізер, Дж. Джекобс, Ф. Екард, Ф. Котлер, Л. Мамфорд, П. Мерлен, Дж. Міль, Ф. Макканн, Р. Мут, Е. Міллс, Е. Райнерт, Й. Рандерс, Дж. Робінсон, П. Ромер, А. Салліван, Р. Флорида, Дж. Форрестер, К. Шваб.

Серед українських вчених-економістів, які займаються проблемами розвитку урбанізованих систем, варто відзначити М. Аверкіну, І. Бистрякова, В. Борщевського, Є. Бойка, І. Буднікевич, Б. Данилишина, М. Долішнього, Ш. Ібатуліна, В. Кравціва, О. Карого, О. Карлову, В. Павлова, Н. Павліху, Х. Притулу, І. Сторонянську, Ю. Стадницького, М. Мельник, М. Максимчук, Л. Шевчук, С. Шульц, С. Тульчинську та ін.

Фундаментальне значення для вирішення завдань, поставлених у дисертації, мають дослідження у сфері теорії і практики містобудування, регіонального

планування, еволюції та функціонування міських систем різного рівня, що представлено в працях Д. Богорада, Ю. Білоконя, Ю. Бочарова, М. Габреля, М. Дьоміна, О. Вашкулата, І. Когана, Є. Ключниченка, В. Ковтуна, О. Кудрявцева, М. Кушниренка, Я. Косіцького, Н. Наймарка, В. Нудельмана, А. Павліва, А. Плешкановської, Б. Павлишина, Ю. Палеми, Т. Панченка, В. Пили, Є. Перцика, Ю. Пітюренка, Б. Посацького, М. Паламарчука, В. Поповкіна, Ю. Римаренка, О. Савченко, А. Осітнянка, Б. Черкеса, І. Фоміна, Г. Фільварова.

Попри значний науковий доробок за багатьма напрямками, варто зауважити, що застосування будь-якої окремо взятої теорії або методології не дозволяє вирішити завдання інтегрованого розвитку урбанізованих систем. Існуючим напрацюванням бракує усвідомлення засадничої ролі міждисциплінарних досліджень, які б дозволили узгоджувати напрацювання різних наукових шкіл з метою цілісного осмислення процесів в містах, формувати ефективну урбаністичну політику на державному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні положення і рекомендації, які викладено в дисертаційній роботі, є складовими науково-дослідних робіт:

- Національного університету «Львівська політехніка» за темами: «Соціально-економічний розвиток територій на інноваційних засадах (номер державної реєстрації 0120U101514), в межах якої авторкою розроблено методологічні положення та практичні рекомендації щодо напрямів соціально-економічного розвитку великих міст України»; «Проблеми формування ефективної моделі господарської системи в умовах євроінтеграційних процесів» (номер державної реєстрації 0114U001236), у межах якої авторка надала аналітичні дослідження та практичні рекомендації щодо формування житлової політики у великих містах України; «Актуальні проблеми економіки і маркетингу, формування ефективної моделі господарської системи в умовах євроінтеграційних перетворень» (номер державної реєстрації 0120U100957), у межах якої авторкою надано рекомендації щодо методичних підходів до проведення маркетингових досліджень в урбаністичному середовищі, вивчення громадської думки стосовно змін у містах; «Дослідження теоретичних та прикладних аспектів соціально-гуманітарного розвитку України» (номер державної реєстрації 0114U005245), де внесок авторки полягає в дослідженнях суспільного потенціалу в просторовій організації міст та їхнього розвитку;

- ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» за темою «Подолання ексклюзивності регулювання соціально-економічного розвитку регіону» (номер державної реєстрації 0119U002012), у межах якої авторка обґрунтувала теоретико-методологічні та практичні рекомендації щодо просторової ексклюзивності міст та механізмів її подолання.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо інтегрованого розвитку урбанізованих систем. Визначена мета передбачає виконання таких завдань, що висвітлюють логічну послідовність дослідження і формують його концепцію, а саме:

- розкрити суть та ознаки процесу урбанізації як ключового фактору економічного зростання держави;
- визначити сутність і завдання інтегрованого розвитку урбанізованих систем;
- розробити структурно-логічну модель урбанізованої системи;
- узагальнити інституційно-організаційні аспекти розвитку урбанізованих систем, виявити головні перешкоди у реалізації політики їх інтегрованого розвитку;
- проаналізувати теоретико-методологічні підходи до вирішення проблем міст та визначити закономірності впливу на економіку просторових і соціальних характеристик системи;
- обґрунтувати концептуальні положення інтегрованого розвитку урбанізованих систем, визначити головні детермінанти їх розвитку;
- запропонувати методику дослідження інтегрованого розвитку урбанізованих систем;
- здійснити емпіричний аналіз та виявити чинники, що впливають на стан і динаміку розвитку урбанізованих систем;
- оцінити стан реалізації цілей і пріоритетів соціально-економічного розвитку міст, виявити проблеми та невідповідності у розвитку урбанізованих систем та визначити шляхи їх усунення;
- визначити пріоритети та потенційні можливості удосконалення просторового розвитку в містах;
- обґрунтувати принципи інтегрованого розвитку урбанізованих систем;
- запропонувати методи, механізми та інструменти реалізації концепції інтегрованого розвитку урбанізованих систем;
- визначити напрями удосконалення реалізації стратегічних та локальних завдань інтегрованого розвитку урбанізованих систем.

Об'єктом дослідження є процеси інтегрованого розвитку урбанізованих систем. Науковий пошук і конкретні дослідження проведено на прикладах міст України.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем та практичні рекомендації щодо його забезпечення.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є принципи і положення економічної теорії, регіональної економіки, містобудування та територіального планування.

Для вирішення завдань і досягнення мети дослідження було використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: методи аналізу, абстрагування та узагальнення (для визначення показників аналізу, концептуальної інтерпретації завдань інтегрованого розвитку урбанізованих систем, систематизації теоретико-методологічних і практичних підходів до управління їхнім розвитком); методи синтезу та логічного узагальнення (для структурування та визначення концептуальних положень інтегрованого розвитку урбанізованих систем); методи системного підходу (для дослідження зв'язків та встановлення залежностей між соціально-економічними і просторовими параметрами урбанізованої системи); історико-логічний метод (для вивчення ретроспективних проявів соціально-економічних і просторових змін у містах, виявлення інструментів регулювання

розвитку міст в історичному контексті); графічний метод та метод порівнянь (для ідентифікації траєкторій соціально-економічного розвитку урбанізованих систем різного ієрархічного рівня та їх зіставлення, вивчення змін параметрів міст); економіко-математичне моделювання (для оцінювання впливу соціально-економічних чинників на функціонування урбанізованих систем, для визначення індексу інтегрального оцінювання стану та динаміки розвитку урбанізованих систем); спеціальні методики опитування та анкетування (для дослідження громадської думки щодо оцінки рівня комфортності проживання на прикладі вибраного міста).

Інформаційну базу дослідження становлять монографії та наукові публікації іноземних і вітчизняних учених; матеріали всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференцій; звіти й аналітичні публікації міжнародних економічних організацій та глобальних проєктів (Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Світового економічного форуму); матеріали Генеральної схеми планування території України, генеральні плани та програми соціально-економічного розвитку міст України; статистичні й інформаційні матеріали Статистичного офісу Європейського Союзу, Державної служби статистики України, Міністерства розвитку громад та територій України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо інтегрованого розвитку урбанізованих систем. Найвагоміші наукові результати, що репрезентують особистий внесок автора у вирішенні досліджуваної проблеми та характеризують новизну роботи, подано нижче.

уперше:

– запропоновано концепцію інтегрованого розвитку урбанізованих систем, яка характеризує процес розробки та реалізації стратегічної політики розвитку міст шляхом синхронізації управлінських рішень щодо організації їхньої життєдіяльності, врахування інваріантності людиноцентричного підходу до визначення стратегічних цілей розвитку міст, забезпечення узгодженості соціально-економічних і просторових пріоритетів розвитку, залучення інструментів стейкхолдер-менеджменту в процеси формування міської політики і забезпечення ефективної комунікації, а також активізації участі громадськості в розбудові соціального капіталу міських територіальних громад. Розроблена концепція дозволила обґрунтувати принципи, методи та інструментарій інтегрованого розвитку урбанізованих систем;

– розроблено структурно-логічну модель урбанізованих систем, що відображає використання сучасних підходів до просторової організації та розвитку території міст, передбачає капіталізацію потенціалу територій шляхом досягнення синергетичного ефекту від взаємодії соціально-економічної та просторової політики, оптимізації функціонально-просторової структури міст, а також зміну принципів і параметрів просторового планування, за якими прогнозується і розвивається система;

– запропоновано методичний підхід до аналізу та оцінювання стану урбанізованої системи, який передбачає: структурування системи в розрізі

детермінант (просторових, економічних, соціальних, часових, управлінських); виявлення кількісних і якісних залежностей між соціально-економічними та просторовими характеристиками; визначення груп показників оцінки їхнього потенціалу; виявлення неузгодженості та конфліктів у системі. Це дало змогу проаналізувати взаємозв'язки між елементами системи та обґрунтувати вектори розвитку урбанізованих територій;

удосконалено:

- наукові засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем, які ґрунтуються на міждисциплінарному підході, що передбачає синтез та інтеграцію теоретичних положень економічних і урбаністичних теорій. Це дозволило сформулювати систему ознак інтегрованого розвитку урбанізованих систем, серед яких: пріоритетність соціальної спрямованості міської політики, територіальна доступність послуг населенню, щораз більша залежність життєдіяльності міста від ресурсного потенціалу, мобільність та інформатизація міського середовища;

- трактування сутності категорії «інтегрований розвиток урбанізованих систем», що, на відміну від загальноприйнятого визначення «соціально-економічного розвитку», крім кількісних і якісних результатів, охоплює процеси досягнення довгострокових цілей у сфері підвищення комфортності життя, просторової організації, доступності, збереження навколишнього середовища, забезпечення участі громади та прозорості діяльності влади як умови забезпечення розвитку урбанізованих систем;

- інтерпретацію принципів інтегрованого розвитку урбанізованих систем: підвищення універсалізації, оптимізації відносин міст і приміських територій, соціально-економічної і містобудівної узгодженості, проблемно-пріоритетної орієнтованості, гнучкості, інтегральної ефективності, що спрямовані на врегулювання цілей розвитку з реальними фінансовими, технічними та інституційними можливостями; вигідне співробітництво та співіснування, можливості коригування підходів щодо інтегрованого розвитку урбанізованої системи на основі зміни концепцій та планування, підвищення різноманітності та інтеграції напрямів діяльності урбанізованої системи, уникнення негативних наслідків та конфліктів у розвитку міст. Це уможливило визначити механізми та систематизувати інструменти управління інтегрованим розвитком урбанізованих систем в аспекті фінансово-економічних, соціально-інституційних і територіально-планувальних груп;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування етапів еволюційних змін, типів і ознак урбанізаційних процесів із урахуванням економічних, технологічних, екологічних та соціальних критеріїв, що дало змогу розглядати їх як багатоаспектний процес, визначити особливості національної урбанізації, сформулювати завдання, що потребують вирішення в контексті забезпечення інтегрованого розвитку міських систем. Отриманий результат дозволив сформулювати систему регуляторних заходів для досягнення довгострокових орієнтирів інтегрованого розвитку урбанізованих систем;

- наукові підходи до формування цілей і пріоритетів розвитку урбанізованих систем, які на відміну від традиційного галузевого підходу до соціально-економічного розвитку міст, базуються на функціональному підході до виявлення ключових проблемних та пріоритетних соціальних, економічних, екологічних і просторових цілей розвитку урбанізованих систем та вибору засобів їхнього досягнення;

- методичний підхід до визначення інтегрального індексу розвитку урбанізованих систем, що базується на врахуванні таких часткових показників, як демографічна стабільність; стан розвитку ринку праці та сфери освіти; розвиток екологічно орієнтованої території, економічний розвиток. Це дозволило в подальшому сформулювати бачення головних перешкод у розвитку урбанізованих систем України та обґрунтувати рекомендації щодо ключових заходів державного регулювання процесів урбанізації;

- підходи до функціонально-планувальної організації території урбанізованої системи, що на відміну від традиційної моделі планувальної організації, передбачає розподіл території міст за функціональною ознакою із урахуванням параметрів щільності забудови, потенційного попиту інвесторів на земельні ділянки, інфраструктурного забезпечення, суспільно-громадських потреб населення. Такий підхід забезпечить формування поліструктурного міського простору та ефективність використання території міст.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні матеріали й теоретичні положення роботи доведено до рівня конкретних пропозицій, які можна використовувати в діяльності органів місцевого самоврядування, а також у науковому й освітньому процесі закладів вищої освіти та наукових установ для розробки й впровадження навчальних програм та планів підвищення кваліфікації, підготовки, перепідготовки економістів. Результати наукового дослідження, що мають прикладний характер, знайшли своє застосування в діяльності: Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (довідка № 2852-06/16183-07 від 15.03.2021 р.) - при розробленні пропозицій щодо внесення змін до законодавчих актів щодо продажу земельних ділянок державної та комунальної власності; Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 1-52/233 від 13.05.2021 р.) - при підготовці програм соціально-економічного та культурного розвитку Львівської області; Червоноградської районної державної адміністрації Львівської області (довідка № 81-346 від 08.05.2021 р.) - при розробленні стратегічних планів розвитку територій; Львівської міської ради (довідка № 23-вих-40327 від 17.05.2021 р.) - при опрацюванні аналітичних матеріалів до програми соціально-економічного розвитку Львівської об'єднаної територіальної громади; ГО «Асоціація міст України - Львівська філія» (довідка № 38 від 07.07.2021 р.) - при підготовці і проведенні навчальних семінарів щодо концепції інтегрованого розвитку міст для представників органів місцевого самоврядування; ГО «Миколаївський обласний фонд розвитку і підтримки громадських ініціатив» (довідка № 45 від 06.04.2021 р.) - при підготовці матеріалів щодо можливості

розвитку лідерів публічного управління та місцевого самоврядування за рахунок використання цифрових технологій.

Результати дисертації використано в освітньому процесі Навчально-наукового Інституту підприємництва та перспективних технологій НУ «Львівська політехніка» під час розроблення методичного забезпечення низки курсів кафедри економіки і маркетингу: «Регіональна економіка», «Макроекономіка», «Економічна теорія», при розробленні освітньої програми «Маркетинг територій» для освітнього рівня «Магістр» (довідка № 748 від 01.04.2021 р.).

Особистий внесок здобувачки. Дисертаційна робота є особисто виконаною науковою працею. Усі основні положення, висновки та пропозиції авторка отримала самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом самостійної роботи авторки.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення, теоретичні та практичні результати, а також загальні результати дослідження було оприлюднено, обговорено та схвалено на п'ятнадцяти всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: Всеукраїнських науково-практичних конференціях «Проблеми і перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні» (м. Львів, 2011-2018 рр.), Міжнародній науковій конференції «Інформаційні технології та інновації в XXI ст.» (м. Катовіце, 20–22 вересня 2018), Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства» (м. Львів, 18–19 квітня 2019), II Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах» (м. Івано-Франківськ, квітень 2020); VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Управління інноваційним процесом в Україні: розвиток співпраці» (м. Львів, червень 2020); Міжнародному міждисциплінарному симпозиумі (м. Прага, 1–5 вересня 2020); Міжнародній науковій конференції «Інформаційні та інноваційні технології у XXI столітті» (м. Катовіце, 21–22 вересня 2020).

Публікації. Основні положення та результати дисертації опубліковано в 48 наукових працях, серед яких: 4 колективні монографії; 27 статей у наукових фахових виданнях України (з них 8 у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз, у т. ч. 1 - у базу *SCOPUS*), 5 статей у наукових періодичних виданнях інших держав (у т.ч. 2 статті у виданнях, включених до міжнародної наукометричної бази *SCOPUS*), 12 публікацій, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Загальний обсяг опублікованих праць становить 38,6 д. а., з них особисто здобувачу належить 21,4 д. а.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел (338 найменувань) та 11 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 440 сторінок комп'ютерного тексту, з яких основний текст дисертації викладено на 365 сторінках, він містить 31 таблицю і 70 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення і апробацію отриманих результатів дослідження.

У першому розділі «Наукові засади дослідження інтегрованого розвитку урбанізованих систем» осмислена суть процесів урбанізації, їхня роль в економіці країни, проаналізовано законодавчо-правові, організаційні та практичні підходи до врегулювання урбанізаційних процесів в Україні, розкрито сутність понять «урбанізована система» та «інтегрований розвиток», обґрунтована структурно-логічна модель для дослідження.

Урбанізація розглядається як інтегроване комплексне явище, що є відображенням глибоких структурних зрушень в економіці та соціальному житті, проявляється в процесах зростання економічного потенціалу міст, характеризується збільшенням частки міського населення в державі та кількості людей, що ведуть міський спосіб життя, проявляється в збільшенні площі, щільності і поверховості забудови, змінах у використанні територій та формуванні інших (порівняно з традиційними) типів забудови. Розвиток урбанізації обумовлюють інтенсивні процеси, які при цьому можуть тривати і наростати: концентрація, диференціація та інтенсифікація видів діяльності, формування нових просторових структур розселення в оптимальних для розвитку ареалах, поширення міського способу життя на всю мережу населених місць. Темпи, форми, характер урбанізаційних процесів є відмінними в різних країнах і залежать від того, чи вони є стихійними, чи свідомо керованими.

Детермінація етапів, видів і сутнісних ознак урбанізаційних процесів дала змогу окреслити їх суперечливий характер, що проявляється у двох протилежних явищах: «переваги» і «кризи» урбанізму. Перевагами урбанізації є агломераційні ефекти, які виникають унаслідок концентрації населення, видів діяльності, капіталу. Вони створюють можливості для ефективного функціонування економіки країни, зокрема розвитку виробництва з високою доданою вартістю, розвитку інновацій і технологій, забезпечують ефективність дії державних програм, впливають на розвиток сільських територій, забезпечують можливості для розвитку інфраструктури та комерційних інвестицій. Для населення – це можливість задоволення індивідуальних потреб у виборі місць праці, заробітної плати, широких комунікаційних зв'язках. Водночас неконтрольована урбанізація, без належної системи управління і планування загострює кризові стани міст, супроводжується неконтрольованим й незбалансованим розвитком забудованих територій (коли забудовані території зростають швидко, при цьому знижується щільність та рівень їх інфраструктурного забезпечення). Серед іншого, неконтрольована урбанізація посилює негативний екологічний вплив, інтенсивну експлуатацію природних ресурсів, соціальні конфлікти, які на сучасному етапі доповнюються новими викликами (нерівність, сегрегація, розривом зв'язків між урбанізацією та економічним зростанням, динамічною кризою передмість).

Встановлено, що необхідність узгодження різновекторних, багатопланових і суперечливих чинників, що впливають на міста, підвищення ступеня їхньої складності потребує переосмислення підходів до формування цілей і завдань розвитку урбанізованих систем. У зв'язку з цим у роботі розвинуто поняття

«інтегрований» розвиток та окреслено його як міждисциплінарну категорію, що узагальнює в собі поєднання елементів економічного, соціального, містобудівного, сталого, інклюзивного розвитку, що є важливими в контексті урбанізації. Інтегрований розвиток розглядається як цілеспрямований довгостроковий процес, спрямований на вирішення таких ключових завдань:

- забезпечення кількісних і якісних змін у містах, що стосується змін чисельності населення, збільшення обсягів випуску продукції, рівня зайнятості, підвищення рівня заробітної плати, якісних характеристик людського капіталу, відображає покращення якості життя громадян у сфері здоров'я, добробуту, умов проживання;
- формування просторової організації території, яку варто розглядати у взаємозв'язку з перспективним територіальним розширенням окремих підсистем, що забезпечуватиме підвищення ефективності використання ресурсів середовища;
- можливість здійснення позитивних інфраструктурних, демографічних, економічних, міфотворчих перетворень в структурі міст в умовах стрибкоподібного (імпульсного) розвитку, для якого характерним є етап різкого пришвидшення розвитку, після чого спостерігається або стабілізація, або відносно уповільнення його темпів;
- збереження природних ресурсів, захист навколишнього середовища та забезпечення спроможності реагувати на зовнішні виклики (зміни клімату, стихійні лиха, тероризм тощо) без втрати своїх зв'язків і функціональних властивостей;
- створення умов доступності житла, вибору робочих місць та послуг для населення;
- забезпечення процесу гармонізації відносин між різними соціальними групами і результату (стану) їхнього солідарного співіснування;
- реалізації участі громадськості в питаннях планування і проєктування, проведення різного роду заходів;
- забезпечення спроможності та прозорості роботи місцевої влади, а також підзвітності її місцевим громадам;
- усунення територіальних диспропорцій, вирішення проблем бідності та ексклюзивності.

Для розроблення прикладних методик дослідження і їхнього системного подання, а також виходячи із розуміння явища урбанізації як економічного, соціального і містобудівного процесу, обґрунтовано структурно-логічну модель урбанізованої системи, в основу якої покладено ідеї багатомірного простору, динамізму, функцій, зв'язків, розроблених у межах економічної, соціальної, містобудівної і географічної наук. Урбанізована система розглядається як складна соціально-економічна, динамічна територіальна система, що формується соціальною, економічною, просторовою та управлінською складовими, акумулює множину ознак, які властиві процесам урбанізації. Економічна підсистема концентрує відповідні види діяльності, що визначають її місце в економіці країни, а також сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру; соціальна підсистема, для якої характерними є розмір, щільність і спосіб життя; просторова підсистема, яка включає характер використання землі, вид, стан, якість, вигляд і стандарт забудови, ступінь

розвитку транспортної та технічної інфраструктури. Важливим елементом системи є підсистема управління, що містить управлінський персонал, а також інформацію, на основі якої приймають рішення щодо підтримання ефективного функціонування системи. На взаємодіях складових виникають нові характеристики системи, ширші можливості аналізу та оцінки стану, взаємозалежність економічних процесів із соціальними і просторовими чинниками. Зв'язки в системі виражаються обміном (переміщенням) потоків енергії, інформації, людей. Найбільший рівень інтенсивності й різноманітності зв'язків проявляється між містом і оточенням (рис. 1).

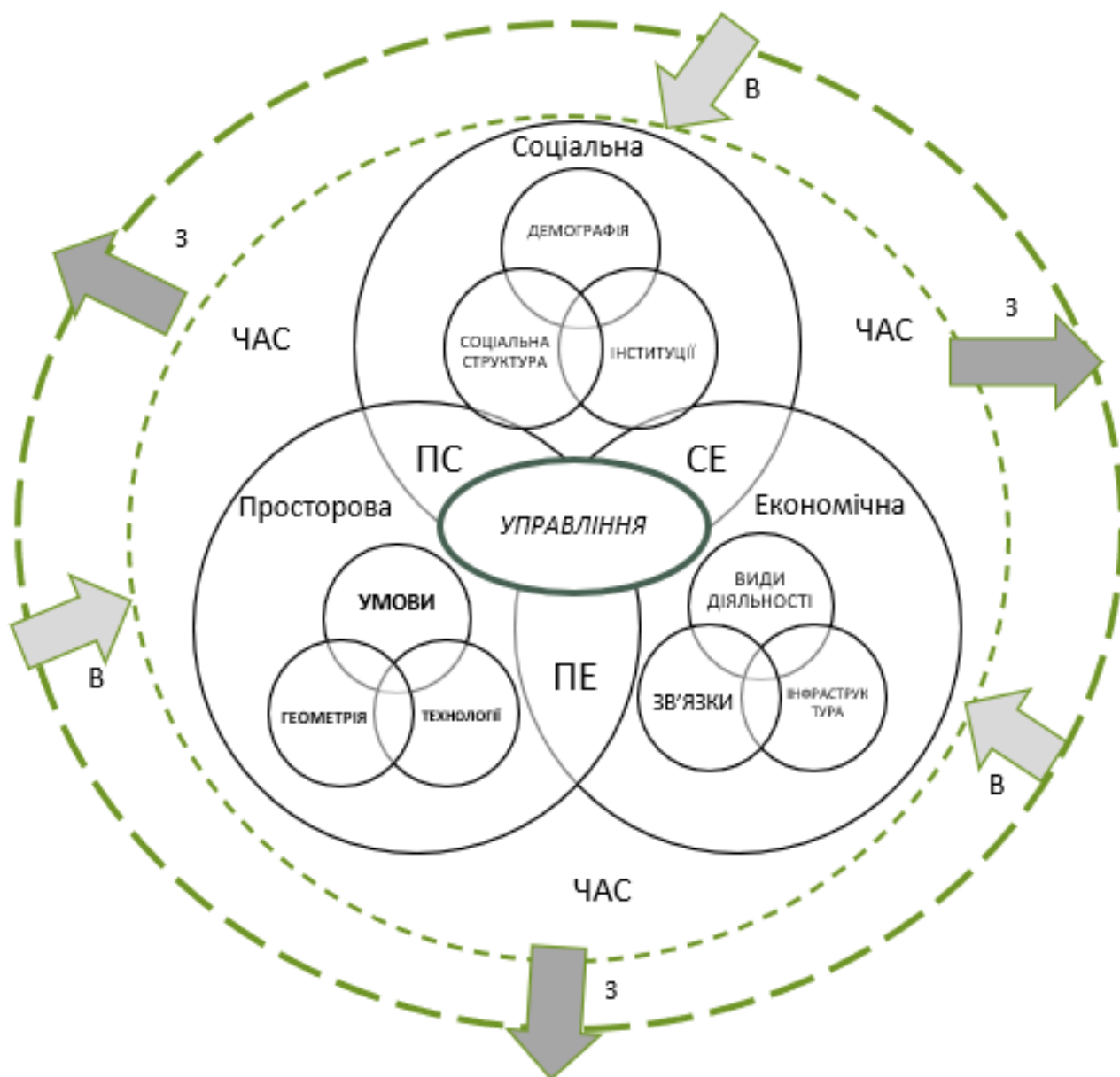

Рис. 1. Структурно-логічна модель урбанізованої системи.

Умовні позначення: --- межі міста; - - - - - межі урбанізованої системи;

Просторова, економічна, соціальна, управління - складові урбанізованої системи;

ЕП, ПС, СЕ – економіко-просторові, просторово-соціальні та соціально-економічні взаємодії урбанізованої системи;

В – вхідні зовнішні впливи на систему; З – зовнішні зв'язки системи;

*Джерело: авторська розробка

Встановлено, що для урбанізованих систем властивими є складність, цілісність, емерджентність, інерційність, динамічність, які розкривають сутність системи та підходи до її дослідження, що орієнтує на важливість, розглядаючи місто як систему цілісно – перенести увагу на дослідження взаємозв'язків між вимірами, адже саме у взаємодіях зосереджені проблеми та засоби їхнього вирішення.

Узагальнено та систематизовано інституційно-організаційні підходи щодо регулювання процесів розвитку міст і територій в Україні. Встановлено, що попри численні закони, а також нормативні документи та методичні рекомендації у сфері регіональної політики, містобудівної діяльності, діяльності органів місцевого самоврядування та бюджетної політики, на практиці має місце невідповідність між просторовим і соціально-економічним розвитком міст та територій, недотримання вимог містобудівної документації (схем планування території на регіональному рівні, генеральних планів населених пунктів) під час здійснення інвестиційних програм і заходів. Це шкодить державним, місцевим та суспільним інтересам, призводить до погіршення умов залучення інвестицій, неефективного використання земельних ресурсів та інфраструктури, втрати економічного потенціалу, незбалансованості і низької адаптації розвитку територій до сучасних соціально-економічних процесів і викликів внутрішнього й зовнішнього впливів.

Зазначено, що у зв'язку із запровадженням нових підходів до системи стратегічного планування, яка передбачає обов'язкове врахування просторових та соціально-економічних пріоритетів розвитку території із обов'язковим залученням усіх зацікавлених сторін, з'являється реальна можливість подолати розірваний зв'язок між цілями соціально-економічного розвитку і містобудівною діяльністю та створити основу для забезпечення реалізації завдань інтегрованого розвитку урбанізованих систем.

У вищезазначеному контексті здійснено порівняння підходів до розроблення Комплексного плану просторового розвитку території територіальної громади, Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади та Стратегії розвитку громади, які, відповідно до законодавства, повинні розроблятися паралельно, узгоджуючи інтереси держави, регіону, території, бізнесу, населення. Ідентифіковано як спільні, так і відмінні ознаки щодо їх розроблення. Спільними для цих документів є дотримання принципів цілісності і нерозривності території, взаємоузгодження показників оцінки ресурсного потенціалу громад, узгодження та взаємозв'язок із системою просторового та соціально-економічного планування на державному та регіональному рівнях; дотримання засад прозорості, відкритості та доступності для жителів громади та інших зацікавлених осіб. Відмінними ознаками є низка узгоджень, зокрема різні підходи до формування структури та елементів аналізованих документів, а також в окремих випадках використовуються різні вихідні дані для аналізу та базової основи дослідження території, складно визначити основні цілі та задачі на місцевому рівні, планування яких можливе за умови використання положень комплексного просторового планування. У контексті зазначених документів особливої уваги заслуговують завдання

теоретично обґрунтованого визначення напрямів, підходів та механізмів інтегрованого розвитку урбанізованих систем, які повинні бути ключовими структурно-формуючими елементами території громади.

У другому розділі **«Теоретико-методологічні основи дослідження розвитку урбанізованих систем»** здійснено систематизацію наявних теоретичних та емпіричних знань про територіальні системи, узагальнено концептуальні підходи та виділено детермінанти інтегрованого розвитку урбанізованих систем.

Підкреслено виняткову складність і міждисциплінарний характер проблем інтегрованого розвитку урбанізованих систем. Ключове розуміння та виявлення закономірностей розвитку урбанізованих систем окреслено в низці теорій, зокрема: глобальних проблем суспільного розвитку, економічної теорії, регіональної економіки, трансформації національної економіки, економіки міст. Окрему групу становлять урбаністичні теорії, у т.ч. методології і практики містобудування, просторової організації та систем розселення, соціальних наук та управління, а також ті теорії, що відображають роль технологій у розвитку суспільства, взаємодію людини і навколишнього середовища.

Зазначено, що в економічній науці відбулися принципові зміни у теоретичних підходах, пов'язані з трактуванням категорії розвитку (якості розвитку); роллю людини в економіці; зміною ролі видів діяльності, загостренням соціальних наслідків та економічної нерівності; поглибленням суперечностей поляризованого суспільства, які необхідно враховувати під час обґрунтування нових положень інтегрованого розвитку урбанізованих систем. Розгляд урбаністичних теорій дає змогу сформулювати ширший погляд на виникнення та історичний розвиток, засади раціональної організації, розпланування та забудови простору міст, а також виокремити роль природних умов, геометричних характеристик, умов розміщення, вплив інформаційно-комунікаційних технологій та управління у розвитку урбанізованих систем.

Нові тенденції і завдання в економіці міст, пов'язані зі зростаючою складністю і динамізмом економічних процесів, зростанням залежності від природних ресурсів свідчать про зміщення пріоритетів у розвитку систем. Економічна, соціальна, просторова складові урбанізованої системи міняються місцями стосовно їхніх ролі, місця, значення в економічному і суспільному житті і потребують іншої оцінки і сприйняття, які необхідно враховувати під час обґрунтування нових положень теорії розвитку урбанізованих систем.

Не відкидаючи значення попередніх наукових досягнень, визначено, що урбанізована система не може бути концептуалізована в межах окремо взятої наукової теорії. Наявні вузькопредметні розмежування економічної проблематики в розвитку урбанізованих систем стають контрпродуктивними, унеможливають цілісне осмислення процесів та врахування всіх причинно-наслідкових зв'язків у містах за їх постійного ускладнення. Узагальнення теоретичних підходів інтегрованого розвитку урбанізованих систем доцільно здійснювати на засадах міждисциплінарності, які б відображали певну синтетичну позицію, передбачали перехресний розгляд закономірностей розвитку урбанізованих систем крізь призму

економічної і урбаністичної наук. Саме такий підхід є важливим для кращого розуміння динаміки урбанізованих систем та їхніх закономірностей розвитку, формування системного, цілісного бачення розвитку, подолання суперечностей, які виявляються нерозв'язаними завдяки застосуванню спеціальних концепцій, механізмів та інструментів.

Беручи за основу найважливіші для розвитку урбанізованих систем закономірності, зазначено, що основу нових теоретичних підходів інтегрованого розвитку урбанізованих систем повинні становити: зростання ролі людини в економіці міста, ефективне врегулювання ринків, урахування якісних характеристик у системі, динамізму. Відповідно до зазначених підходів головними складовими політики інтегрованого розвитку є:

- формування необхідних умов якості життя, врахування ціннісних характеристик у визначенні стратегічних рішень;
- посилення інституційної спроможності та ролі влади як регулятора, що базується на розумінні поточних тенденцій та стратегічних пріоритетів, яка у довгостроковій перспективі може допомогти підвищувати економічні ефекти урбанізації, одночасно мінімізуючи втрати;
- регулювання ринкових процесів в містах, зокрема через співпрацю, просторове планування, «розумне регулювання», прозорість роботи;
- істотне розширення та підвищення економічного потенціалу урбанізованої системи шляхом капіталізації нематеріальних чинників, оптимізації і розбудови зв'язків;
- дослідження та моделювання процесів з погляду часу в системі, узгодження соціально-економічних процесів, які є більш динамічними з просторовими характеристиками системи, які характеризуються більшою інертністю, що дозволить правильно оцінити можливості і майбутні потреби, особливо коли йдеться про вибір пріоритетів у розвитку міст.

Здійснено структурування урбанізованої системи відповідно до п'яти груп детермінант (людина, економіка, простір, управління, час), а також виділено підмножини дво-, три-, чотиривимірних взаємодій системи; встановлення показників і характеристики системи. Виділені по три компоненти для кожної детермінанти: L – людський, який формує множину потреб і задає цілі розвитку системи; виділені характеристики, що стосуються потреб, кількісних і якісних показників, а також показників використання; E – економічний, який створює можливості забезпечення потреб людини та відображає множину економічних характеристик системи: види діяльності, зв'язки, ринкова інфраструктура; П – просторовий, який відображає множину умов (природно-ресурсних, містобудівних та розміщення), геометричних характеристик і технологій системи; Т – часовий вимір, відображає динаміку процесів і змін у системі, розглядає ретроспективу (історію), сучасність та перспективу системи; У – управління, включає в себе процеси планування, організації і контролю в системі (табл. 1).

Основні взаємодії детермінант урбанізованої системи

Елементи системи	Складові	Характеристики детермінант та взаємодій урбанізованої системи
Детермінанти системи	L	Людський
	E	Економічний
	P	Просторовий
	U	Управління
	T	Часовий
Парні взаємодії (площини)	LE	Взаємодія людського і економічних детермінант
	LP	Умови життя та діяльності людей
	LU	Соціальна політика влади
	LT	Соціальні процеси та зміни
	EP	Економічні можливості використання простору
	EU	Економічна, інвестиційна діяльність влади
	ET	Динаміка економічних процесів
	PU	Містобудівна політика влади
	PT	Територіально-структурні процеси
GT	Зміна геометричних характеристик у часі	
Потрійні взаємодії	LEP	Екологічні характеристики
	LPT	Зміни соціально-просторових характеристик
	ELT	Зміни соціально-економічних характеристик
	ELU	Політика влади у сфері регулювання ринків
	EPY	Використання просторових ресурсів
	EPT	Зміни соціально-просторових характеристик
	PUT	Зміни в просторовій політиці
Четверні взаємодії	LEPT	Зміни екологічних умов
	LEPU	Екологічна політика влади
	EPUT	Характеристика процесів управління ресурсами
Повна множина характеристик системи	LEPUT	Управління інтегрованим розвитком урбанізованої системи

**Джерело: авторське групування*

Характеристики окремих детермінант та їхньої взаємодії дають змогу упорядкувати інформацію про стан системи, визначити завдання інтегрованого розвитку урбанізованих систем, розкрити можливості їхнього системного аналізу. Подальші дослідження та організація урбанізованих систем вимагають вироблення нової методологічної платформи, яка дозволяла б системно оцінювати ситуацію, пояснювала б наявні суперечності, розкривала ширші можливості для теоретичного обґрунтування рішень і прогнозування розвитку урбанізованих систем.

У третьому розділі «Діагностика стану та проблем розвитку урбанізованих систем в Україні» визначено методичні підходи до оцінювання потенціалу урбанізованої системи, дослідження та виявлення неузгодженостей у системі, проаналізовано економічну динаміку й тенденції соціально-економічного розвитку урбанізованих систем, ідентифіковано чинники економічного відставання та виклики, що перешкоджають економічному зростанню міст.

Класифіковано завдання, відповідно до яких відібрані й охарактеризовані методи, що використовуються для дослідження урбанізованих систем. У роботі доведено, що на противагу комплексному підходові, що використовується на практиці для дослідження й аналізу територіальних систем, в основі якого комплексна оцінка (здійснюється в розрізі окремих складових систем, сумуються результати та пропонуються конкретні рішення), доцільно перенести увагу на дослідження взаємозв'язків між елементами системи, адже саме у взаємодіях зосереджені проблеми та засоби їх вирішення. Як основу запропоновано використати системний підхід, який орієнтує на розкриття цілісності складних об'єктів, на пізнання механізмів внутрішніх зв'язків між їхніми складовими, а також розроблено прикладні методики узгодження характеристик на цілісній методологічній основі.

Структурна схема дослідження містить теоретичний, методологічний і аналітичний блоки і подана на рис. 2.

Методичний підхід до оцінювання стану урбанізованої системи включав: 1) оцінювання потенціалу системи; 2) виявлення неузгодженостей, дефектів та бар'єрів у системі. Встановлено, що потенціал урбанізованої системи із достатньою повнотою можна оцінити через характеристики окремих детермінант та їхніх взаємодій. Запропонований підхід до системної оцінки потенціалу охоплює всі широко використовувані різновиди потенціалу (людський, природно-ресурсний, економічний, науково-технічний), а також нові характеристики, зокрема ті, що пов'язані з управлінням, просторовими і часовими детермінантами. Крім того, виникає можливість систематизувати і узагальнювати показники потенціалу.

Дослідження та виявлення неузгодженостей у системі здійснено із використанням методик побудови матриці зв'язків між характеристиками системи; методик оцінки вагомості характеристик системи і встановлення пріоритетів; методик узгодження характеристик урбанізованої системи з критеріями ефективності. Це дало змогу виявити системні ефекти, що виникають у взаємодіях між характеристиками системи, ідентифікувати групи показників, які впливають на підвищення, а також на зниження ефективності системи. Вони характеризують: умови розміщення міста в надсистемі, вплив демографічних чинників, якість людського капіталу, структуру економіки, природні та містобудівні умови, форми і види розселення, структуру землекористувань та ін. Зазначено, що суперечності можуть виникати між характеристиками окремих детермінант (наприклад, суперечності між якістю трудових ресурсів і зайнятістю населення), а також між різними детермінантами вимірів (наприклад, між рівнем автомобілізації і пропускнуою здатністю доріг, між масштабом виробництва і природними умовами).

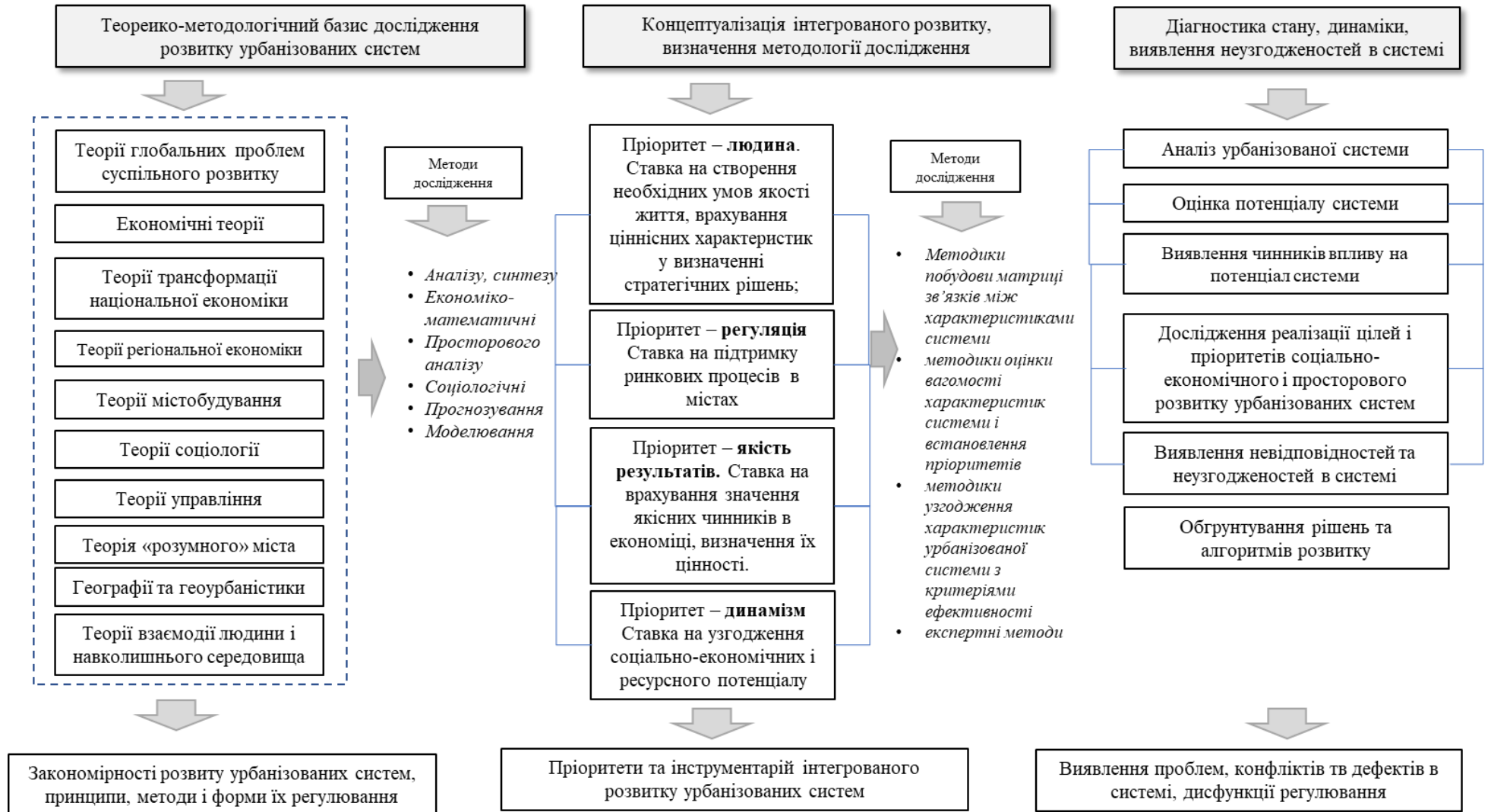

Рис. 2. Структурна схема дослідження інтегрованого розвитку урбанізованих систем і підходів для його регулювання
 *Джерело: авторська розробка

У процесі дослідження здійснено оцінювання стану та динаміки розвитку урбанізованих систем України з метою виявлення основних тенденцій і впливу соціально-економічних чинників на розвиток міст. Було відібрано та обчислено значення 23 індикаторів за 2015–2020 рр. у зрізі 22 обласних центрів України. Для розрахунку часткових та інтегрального індексів індикатори згруповано в чотири групи: показники, які характеризують стабільність демографічного зростання міських агломерацій; оцінюють поточну ситуацію на ринку праці та у сфері освіти; узагальнюють екологічні аспекти; визначають економічні ефекти функціонування урбанізованих систем. Запропоновано інтегральний індекс розвитку урбанізованих систем:

$$IIDYS_j^k = D_d \cdot I_{dj}^k + D_{lm} \cdot I_{lmj}^k + D_{ec} \cdot I_{ecj}^k + D_{ed} \cdot I_{edj}^k \quad (1)$$

де $IIDYS_j^k$ – значення інтегрального індексу розвитку урбанізованих систем в j -му періоді часу для k -го міста; D_d , D_{lm} , D_e , D_{ed} – відповідне значення ваги груп показників (d – демографічна стабільність; lm – стан розвитку ринку праці та сфери освіти; ec – розвиток екологічно орієнтованої території; ed – економічний розвиток).

Результати розрахунків інтегрального індексу розвитку урбанізованих систем України показали, що стан функціонування міст протягом 2015–2020 рр. можна оцінити як задовільний. Упродовж досліджуваного періоду значення індексу коливалося у межах 0,415–0,452 із висхідною тенденцією до зростання. Варто зауважити, що міста Львів та Київ за значеннями індексу випереджають усереднені тренди по обласних центрах України на 0,06 та 0,15 у 2020 році відповідно, що вказує на більш ефективне функціонування цих урбанізованих систем (рис.3).

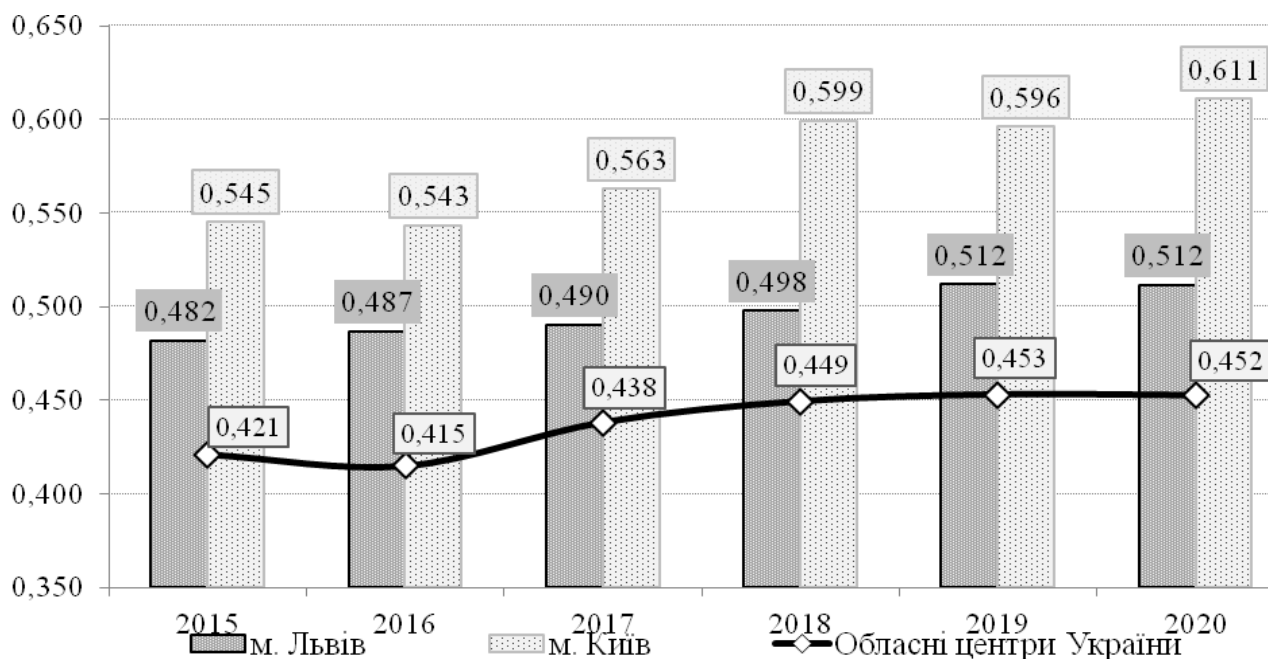

Рис. 3. Інтегральний індекс розвитку урбанізованих систем України в цілому та в розрізі м. Києва та м. Львова, 2015–2020 рр.

Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

Встановлено, що в 2020 році порівняно з 2015 роком 14 із 22 досліджуваних обласних центрів: Київ, Харків, Івано-Франківськ, Запоріжжя, Львів, Миколаїв, Чернівці, Одеса, Суми, Кропивницький, Вінниця, Ужгород, Чернігів та Херсон характеризуються позитивними тенденціями динаміки соціально-економічного розвитку. З іншого боку, до кластеру депресивних міст із низьким значенням інтегрального індексу та динамікою його зміни в бік зменшення належать: Полтава, Житомир, Хмельницький, Дніпро, Черкаси, Рівне, Тернопіль, Луцьк (рис. 4).

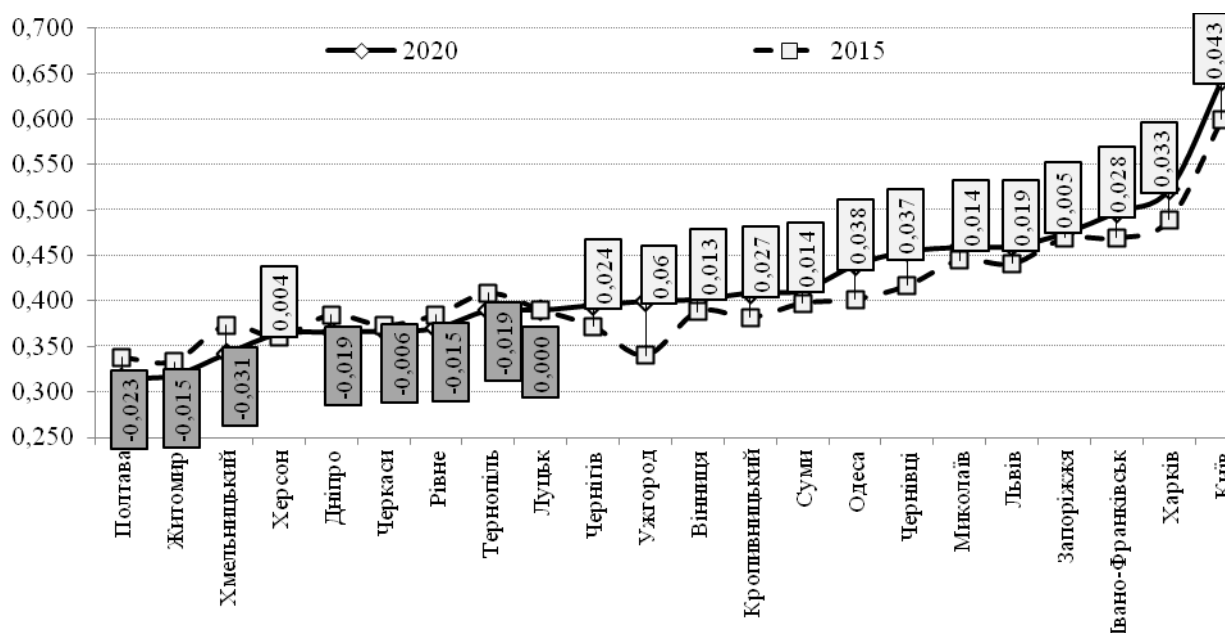

Рис. 4. Динаміка інтегрального індексу розвитку урбанізованих систем України (в розрізі обласних центрів України), 2015 та 2020 рр.
Джерело: побудовано на основі авторських розрахунків

Аналіз впливу часткових показників на процеси стану і динаміки розвитку урбанізованих систем дозволив виявити:

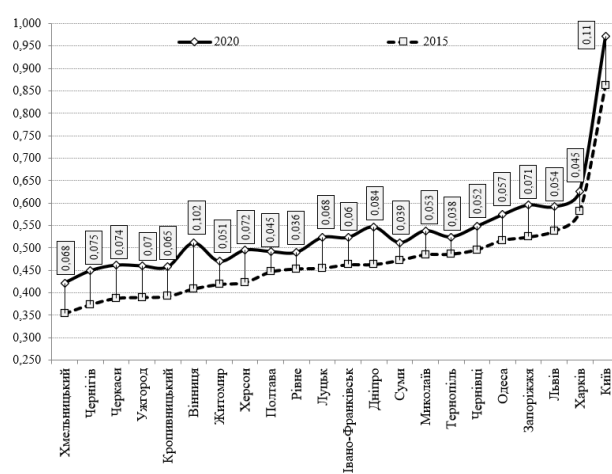
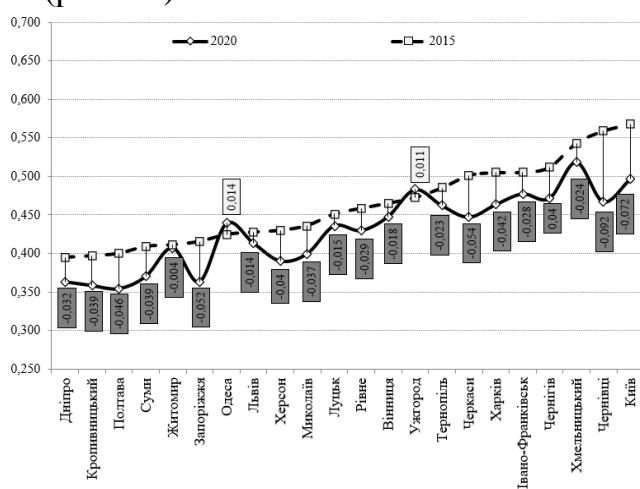
- серед основних демографічних тенденцій міст за 2015–2020 рр. є посилення депопуляційних процесів унаслідок стрімкого зниження рівня народжуваності. У 20 з 22 досліджуваних міст ситуація з відтворенням населення погіршилась, а це відповідно впливає на фізичні межі ділової активності та обумовлює необхідність реалізації заходів, які б сприяли формуванню позитивного іміджу міст та підвищували привабливість урбанізованих систем України для молодого та активного населення. Найбільш значні втрати демопотенціалу припадають на міста Чернівці (-0,092), Київ (-0,072), Черкаси (-0,052), Полтаву (-0,046) та Харків (-0,042) (рис. 5а);

- високе значення індексу розвитку ринку праці та сфери освіти серед розрахованих показників свідчать, що саме ринок праці та освітньо-трудові відносини виступають системоформувальними ядрами, які акумулюють довкола себе людські ресурси та сприяють розростанню сучасних міст, однак має місце значне скорочення кількості студентів упродовж 2015–2020 рр. Особливої уваги заслуговує м. Київ. Значення зваженого індексу на рівні 0,86–0,97 протягом 2015–

2020 рр. свідчить про надвисокий рівень розвитку та привабливості столичного ринку праці. (рис. 5б);

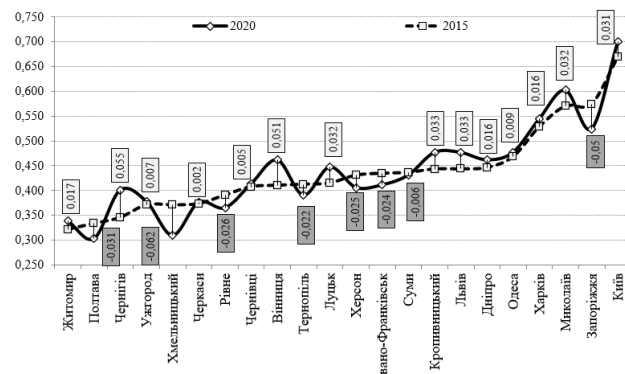
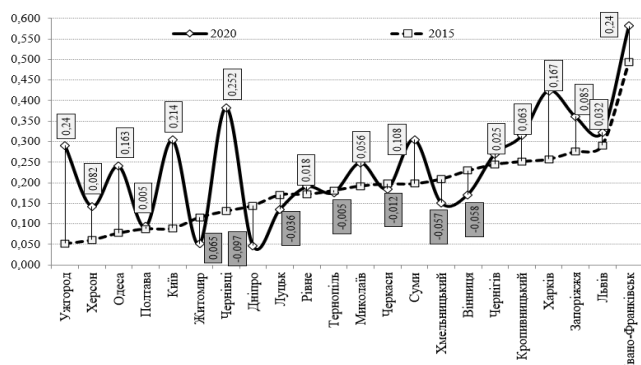
- найнижчі значення припадають на показники, які характеризують екологічну ситуацію. Незважаючи на тенденцію до помірному скорочення викидів шкідливих речовин з майже 22 т до 17 т на 1 тис. населення упродовж 2015–2020 рр., екологічний стан урбанізованих систем України залишається незадовільним, особливо в густонаселених містах – обласних центрах Південно-Східної України (рис. 5в);

- інтенсифікація урбанізаційних процесів простежується внаслідок економічних індикаторів: ділової активності (збільшення кількості підприємств у розрахунку на 10 тис. населення на 10 % та зростання рівня концентрації підприємств у міських агломераціях на майже 5 %), приріст обсягів зовнішньоекономічної діяльності у розрахунку на 10 тис. населення більш ніж на 50 % (рис. 5г).

а) демографічний аспект

б) ринок праці та сфера освіти

в) екологічний аспект

г) ділова активність та економічне зростання

Рис. 5. Динаміка часткових індексів розвитку урбанізованих систем України, 2015 та 2020 роки

Джерело: авторська побудова

Результати розрахунків індексу розвитку урбанізованих систем показали, що в цілому економічна ефективність функціонування міст України за період 2015–2020 рр. покращилась з 0,468 до 0,505. У територіальному зрізі до п'ятірки найбільш ефективних за економічними результатами урбанізованих систем належать міста: Київ (0,7); Миколаїв (0,602); Харків (0,544); Запоріжжя (0,524); Львів (0,477). Водночас до депресивних міських агломерацій за економічними результатами належать міста Полтава, Хмельницький, Житомир, Рівне та Черкаси, у яких значення індексу економічного розвитку не перевищило позначки в 0,38. Попри деякий прогрес у зміні значень інтегрального індексу, слід констатувати, що швидкість та динаміка розвитку урбанізованих систем у 2015–2021 рр. є надто повільною та недостатньою для активізації процесу економічного зростання та реформування ключових галузей. Нерівномірність та значна асиметрія стану та динаміки розвитку міст України призводять до розбалансування території країни, дедалі більшого загострення негативних демографічних трендів, диспропорцій у вартості життя між містами, нерівномірності доступу до робочих місць, інфраструктури та послуг для різних категорій суспільства. Столиця в багато разів випереджує за значенням інтегральної оцінки міста, які отримали додатне значення показника: Івано-Франківськ (у 5 разів); Львів (у 5,6 разу); Одеса (у 6,7 разу); Харків (у 9,5 разу); Ужгород (у 10 разів); Тернопіль (у 16,3 разу); Дніпро (у 26,7 разу).

Встановлено, що розвиток урбанізованих систем та зростання частки міського населення в загальній структурі мешканців області чи країни пов'язані тісними оберненими взаємозалежностями з природнім демографічним відтворенням (активізація урбанізаційних процесів знижує значення показників народжуваності, стимулює смертність внаслідок старіння населення), кількістю студентів у ЗВО (унаслідок особливостей статевовікової структури), викидами шкідливих речовин. Майже функціональні обернено пропорційні зв'язки між рівнем забруднення навколишнього середовища та рівнем урбанізації територій наочно сигналізує про зростання ефективності розвитку урбанізованих систем України в екологічній площині.

З іншого боку, тісні прямі залежності урбанізаційних процесів простежуються стосовно таких індикаторів, а саме: коефіцієнт концентрації кількості штатних працівників в урбанізованих системах обласного рівня; середньомісячною номінальною заробітною платою; рівнем концентрації зайнятості на підприємствах в міських агломераціях; капітальними інвестиціями на охорону навколишнього середовища у розрахунку на 1 особу; чисельністю підприємств у розрахунку на 10 тис. населення; рівнем підприємницької активності в містах; обсягами зовнішньоекономічної діяльності у розрахунку на 1 особу (товарів).

Результати розрахунків засвідчили, що урбанізаційні процеси потребують дієвих механізмів регулювання з боку державних та місцевих органів влади,

розробки стратегій розвитку окремих міст та агломерацій із деталізацією чітких цілей, пріоритетів просторового розвитку територій, а також заходів, інструментів та засобів їхнього досягнення.

У четвертому розділі **«Регулювання розвитку урбанізованих систем у контексті реалізації цілей стратегічної політики»** проведено дослідження взаємозв'язку соціально-економічних та просторових параметрів і їхнього впливу на ефективність функціонування урбанізованих систем, що базується на вивченні стратегій, концепцій та програм соціально-економічного розвитку міст. Окремо здійснено аналіз реалізації положень містобудівної документації, зокрема Генеральної схеми планування території України, схем планування територій областей, генеральних планів міст.

Ідентифіковано головні пріоритети та напрями стратегічної політики міст: розвиток транспортної інфраструктури і мобільність, територіальний розвиток, будівництво і забезпеченість житлом, підвищення конкурентоспроможності економіки, розвиток культури, збереження архітектурної спадщини, розвиток інфраструктури та систем забезпечення, екологія, комфортність проживання та енергоефективність. Аналіз реалізації стратегічних цілей розвитку урбанізованих систем дозволив зробити принципово важливі висновки:

– невирішеність транспортних проблем загострилась у великих містах, а саме: Києві, Львові, Одесі, Харкові та Дніпрі. Це створює додаткові перешкоди та спричиняє дискомфорт мешканцям міст, загострює екологічну ситуацію. Особливо детального опрацювання потребують: налагодження транспортних зв'язків у межах агломерацій, модернізація систем громадського транспорту, вирішення проблем паркомісць. Не можна покладатись лише на ідеї розвитку сталої мобільності, зокрема розвиток велосипедного руху, створення безтранспортних зон, зниження автомобільного руху, «місто коротких відстаней», оскільки такі ідеї є малопродуктивними, особливо в умовах зростання рівня автомобілізації, переважного використання автомобільного транспорту і обмеженнях планувальної структури;

- житлове будівництво набуло динаміки, але з огляду на суто комерційний характер формування ринку житла в містах та малоактивна участь держави в цьому процесі знижує шанси населення щодо доступності житла. Житлова політика, як частина соціальної політики держави повинна узгоджувати три взаємопов'язані цілі: розвиток житлового будівництва разом з інфраструктурою та системою послуг; постійне підвищення якісних стандартів усіх компонентів житлового середовища; створення умов доступності житла і послуг для всіх суспільних груп;

– посилення трансформації суспільних відносин між містом і прилеглими територіями, поглиблення їх неоднорідності і контрастів. Збільшення концентрації житлової і комерційної функцій у межах приміських територій є однією з поточних тенденцій, що формується в результаті орієнтації на вигоду, без урахування достатньою мірою інтересів міста. Невчасне резервування територій

для потреб міста в межах агломерації вимагатиме пошуку нових вільних площ під забудову, що призведе до «розповзання» урбанізованої території та додаткових витрат на інфраструктуру. До сьогодні немає ефективних механізмів вирішення можливості формування агломерації, упорядкування різноманітних зв'язків на території, що виходить за межі самого міста, у такий спосіб, аби їх найбільш ефективно оптимізувати;

– диспропорційність інвестицій, що вкладають у розвиток територій щодо їх структури та просторової локалізації в містах призводить до відставання розвитку та погіршення соціальної інфраструктури некомерційного призначення, зокрема дошкільних об'єктів, шкіл тощо. Надмірна розбудова комерційної інфраструктури порушує вимогу функціональної достатності та доцільності, створює дисбаланс у розвитку міст, коли деякі райони виявляються перенасичені населенням, транспортом, туристичними потоками, а інші втрачають мешканців і поступово деградують у житлово-комунальному, соціальному і економічному аспектах. Інвестиції скеровуються у сфери, які лише опосередковано впливають на якість проживання мешканців, а інколи призводять до погіршення умов та додаткових витрат міста;

– з огляду на зростання ролі культурної складової в житті міст сфера історичної архітектурної спадщини навіть в умовах погіршення економічного стану має вкрай низькі обсяги фінансування. Зокрема, у Львові, в якому сконцентровано 11 % пам'яток архітектури, відзначається погіршення стану історико-архітектурної спадщини й безсистемність заходів із охорони, нераціональність розподілу ресурсів на розвиток окремих зон міста; неузгодженість діяльності в часі, високий рівень ризиків для інвесторів. Постають завдання з пошуку ефективних інвестиційних моделей такої діяльності, можливості залучення недержавних форм інвестицій, міжнародної технічної допомоги та міжнародних організацій для забезпечення утримання пам'яток у належному стані;

– екологічні проблеми загострюються на всіх рівнях – глобальному, національному, регіональному, локальному. Серед ключових екологічних проблем українських міст – забруднення повітря, низька якість водних ресурсів, невирішення проблеми утилізації відходів. Екологічні проблеми також виникають унаслідок порушень у забудові, нераціонального використання природних особливостей і ресурсів міста, неконтрольованого зростання антропогенного впливу на природні комплекси, низького рівня утилізації й переробки відходів, зростання викидів від автомобільного транспорту;

Встановлено, що усунення невідповідності в системі стратегічного розвитку будуть потребувати методологічного оновлення проектних матеріалів. Значну частину містобудівної документації, зокрема Генеральних планів населених пунктів розробляли ще до реформи місцевого самоврядування. Подекуди вона відсутня чи застаріла, що призводить до численних несистемних змін або невідповідності з можливостями інтегрованого розвитку територій. Проблемою є

інертність та негнучкість містобудівної документації, що створює проблеми визначення територій під різні функції. Містобудівна документація частково враховує соціально-економічні умови складеної ситуації, проте із-за своєї трудомісткості розробляється (оновлюється) на період не менше 20 років. В той же час стратегії соціально-економічного розвитку міст оновлюються часто, як правило, у зв'язку із зміною влади.

Важливо запобігти «герметичності» в підсистемі стратегічних документів. Незважаючи на те, що підсистема передбачала чітку структуру стратегічних документів, частими були випадки підготовки документів, які не вписуються в поточну систему, функціонуючи незалежно один від одного (політики, концепції, плани, стратегії). Ці документи не відповідали основним вимогам, що стосуються їхньої структури та ролі.

Означені процеси створюють передумови для зміни підходів до управління урбанізованих систем, оскільки тільки економічний підхід до розвитку територій створює умови, які призведуть до диспропорційного розвитку територій. Збільшується щільність забудови території міста, при цьому відкидається необхідність залишати резервні площі для майбутніх потреб. Унаслідок такої «економії» відбувається компактна забудова міст, зменшення зелених насаджень, зон відпочинку і громадських просторів. Нівелюється головне завдання соціально-економічної діяльності – поліпшення життєвого середовища та зростання добробуту населення. Загострюються суперечності відносин між ринковими механізмами розвитку міст і складеною просторовою структурою, екологією та ресурсами. Більшість вимог і пріоритетів не знайшли належних умов для фінансування й пошуку інвестиційних моделей, алгоритмів виконання. Залежність у фінансовому плані суттєво знижує ефективність усієї системи.

У п'ятому розділі **«Напрями і методи інтегрованого розвитку урбанізованих систем»** обґрунтовано концепцію інтегрованого розвитку урбанізованих систем (рис.6), що включає мету, принципи, цілі, очікувані результати, визначено методи та інструменти досягнення цілей інтегрованого розвитку урбанізованих систем.

Визначено принципи інтегрованого розвитку підвищення універсалізації, оптимізації відносин міст і оточення, соціально-економічних і просторових узгодженостей, інтегральної результативності, проблемно-пріоритетної орієнтованості, гнучкості. Принцип підвищення універсалізації передбачає, що незалежне рішення окремого суб'єкта урбанізованої системи приймають усі можливі її учасники за умови знання наслідків, уникнення конфліктів та інтеграцію напрямів діяльності. Принцип оптимізації відносин міст і оточення впливає з необхідності формування організаційно-економічного механізму, який гармонізує їх взаємодію на засадах вигідного співробітництва та співіснування. Принцип

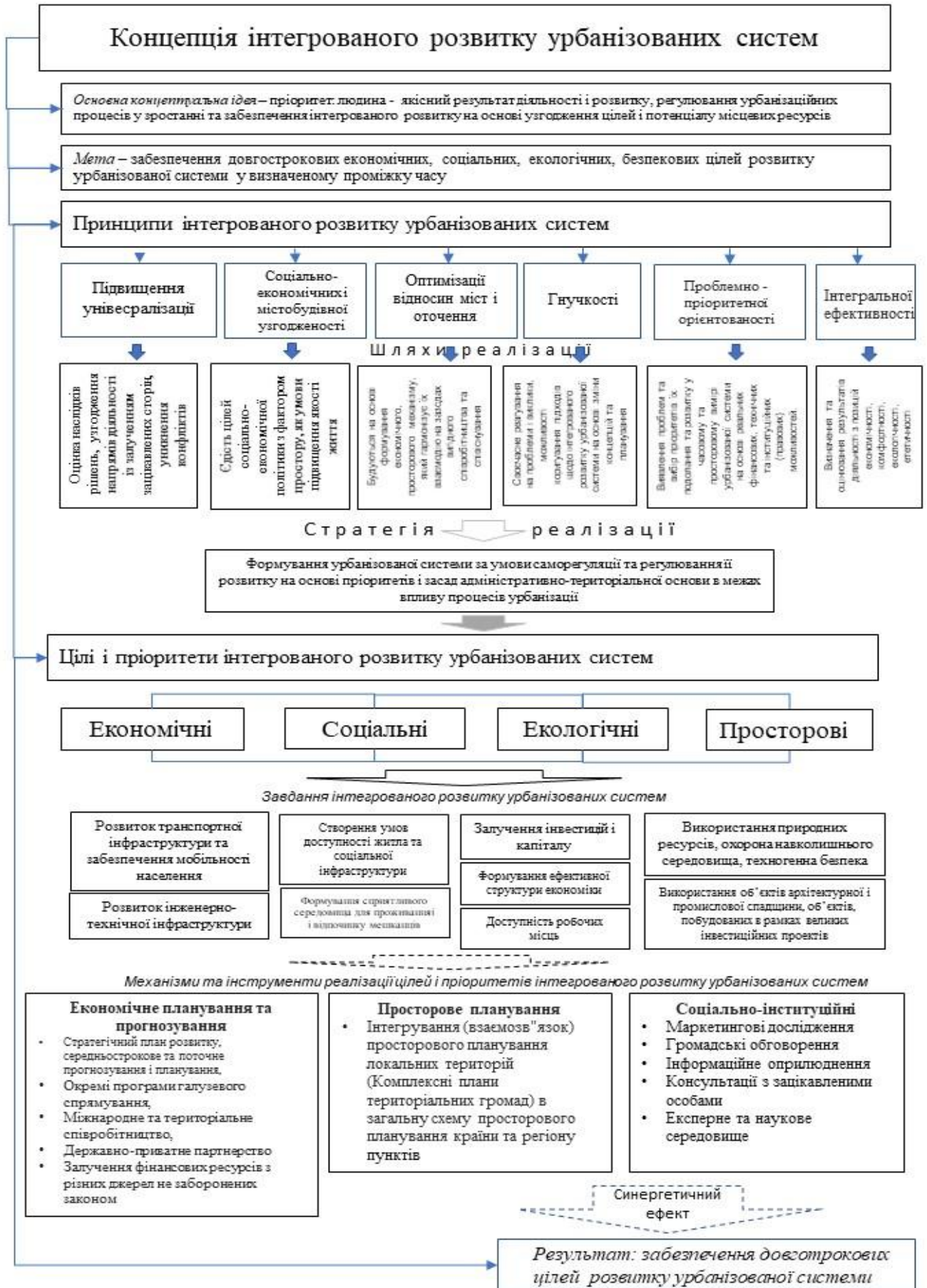

Рис. 6. Концепція інтегрованого розвитку урбанізованих систем

*Джерело: авторська розробка

соціально-економічних і просторових узгодженостей передбачає єдність соціально-економічних і просторових цілей урбанізованої системи як умови підвищення ефективності розвитку. Принцип гнучкості передбачає своєчасне реагування на проблеми і виклики, можливості коригування підходів щодо інтегрованого розвитку урбанізованої системи на основі зміни концепцій та планування. Принцип проблемно-пріоритетної орієнтованості орієнтує на виявлення проблем та вибір пріоритетів на основі реальних фінансових, технічних та інституційних (правових) можливостей.

Обов'язковим елементом концепції є встановлення просторових пріоритетів, що впливають із особливостей території і є важливими з погляду економічного розвитку. Простір як чинник, що визначально впливає на якість життя людини, потребує особливої уваги та застосування спеціальних механізмів й інструментів стимулювання його використання, у зв'язку з чим автор надала рекомендації щодо функціонально-планувальної організації, зокрема виділення територій, які є важливими для розвитку урбанізованих систем, а саме: території з різним рівнем активності урбанізаційних процесів (центр міста, нецентральні території, приміські території); території, що характеризуються високою інвестиційною привабливістю, з особливим акцентом на вільні земельні ділянки, території індустріальних парків, інших інноваційних центрів зростання і кластерів; території з особливими функціями для розвитку урбанізованої системи (промислові території, житлової забудови, рекреаційні, природно-ландшафтні та ін.), території зі специфічними функціями або особливою роллю в економіці міста (території історичної забудови, культурних і природних ландшафтів); інші території (наприклад, зони ризику, резервні території).

Доведено, що стосовно визначених територій доцільно розробляти детальні параметри їх розвитку і використання (до прикладу, щодо можливості розширення функцій або заборони їхнього розвитку на визначених територіях, обмеження будівництва на незабудованих територіях та без технічної інфраструктури, заборони в'їзду легкових автомобілів до центральної частини міста, екологічні обмеження, напрямки розвитку транспортної і технічної інфраструктури, у т.ч. можливості розширення та пріоритетність використання видів громадського транспорту, а також умови розміщення житлової забудови у просторі міста, використання природно-ландшафтних територій). Це дає змогу більш об'єктивно оцінювати функціональне використання територій, формулювати завдання щодо їхнього використання, запобігати неконтрольованій забудові і появі можливих конфліктів щодо розміщення інвестицій та соціальних і екологічних наслідків їх впливу. Зазначено, що особливої уваги потребують вільні земельні ділянки, які мають значний інвестиційний потенціал щодо розміщення нового житла, комерційних та інших функцій і повинні розглядатись з позицій їх найбільш ефективного використання.

Визначені пріоритети є основою для формування і здійснення програм поточного управління, програм розвитку агломерацій та співробітництва територіальних громад. Поєднання просторових пріоритетів і фінансово-

економічних механізмів забезпечить фінансову спроможність реалізації цілей інтегрованого розвитку урбанізованих систем, дозволить окреслити напрямки розвитку, потреби в інвестиціях, їх територіальне спрямування. Обсяги коштів, запланованих для реалізації цілей розвитку слід вказувати разом із потенційними джерелами фінансування, наприклад: 1) фінансування заходів за рахунок коштів місцевого бюджету, інших залучених фінансових коштів (інвестиції, гранти, міжбюджетних трансфертів) на екологічні, соціальні цілі, підтримку архітектурної спадщини; 2) фінансових ресурсів приватних структур (на водопостачання, очищення стічних вод, збирання та утилізацію сміття, реконструкцію та утримання об'єктів історико-культурної спадщини, спортивних споруд та інших об'єктів, які визначає громада, для реконструкції, модернізації, будівництва та утримання об'єктів комунальної власності), що передбачено законодавством України про державно-приватне партнерство та концесії.

Встановлено, що значний резерв вирішення завдань, пов'язаних із реалізацією окремих інфраструктурних проєктів, підвищення потенціалу міст можливий на основі співробітництва територіальних громад в межах агломерацій.

Враховуючи об'єктивний процес формування в Україні агломераційних утворень навколо великих міст, обґрунтовано концептуальні пропозиції щодо фінансово-економічних інструментів врегулювання відносин міста і оточення, визначення форми, відносин та можливості співробітництва агломерацій. Виділено три рівні територіальних утворень: об'єднані територіальні громади, агломерація і урбанізовані системи. Встановлено, що територіальні громади формують свою бюджетну політику згідно із чітко регламентованим законодавством порядком у просторі і часі, а міські агломерації потребують такого врегулювання (в Україні триває процес розгляду відповідного закону). Стосовно урбанізованої системи слід орієнтуватися на капіталізацію територій: що вища економічна вартість територій, то більший фінансовий ресурс, який генерується внаслідок використання природних багатств, господарського потенціалу, адміністративного статусу тощо. Фінансово-економічні відносини здійснюються на підставі спільного документа міської агломерації – кошторису, який формується за рахунок трансфертів з бюджетів учасників міської агломерації; внесків інших зацікавлених суб'єктів для фінансування спільних проєктів; міжнародної допомоги; кредитних ресурсів; інвестицій різного походження; інших доходів. Встановлено, що видатки кошторису спрямовуються на будівництво об'єктів інфраструктури; утилізацію відходів; енергоощадні технології і проєкти; природоохоронні заходи; участь в утриманні соціально-культурних та екологічних об'єктів тощо. На відміну від міст і об'єднаних територіальних громад, які формують фінансову основу управління на законодавчій основі, головною відмінністю формування кошторису агломерації є встановлені фактичні витрати для фінансування спільних проєктів, які визначили учасники агломерації (наприклад, фінансування об'єктів транспортної інфраструктури, соціальної та інженерно-технічної інфраструктури, екологічні питання), що потребує такого врегулювання на законодавчому рівні.

Доведено необхідність розширення інституційно-організаційного забезпечення реалізації цілей політики інтегрованого розвитку шляхом координації зв'язків у напрямку співпраці і консультацій між усіма зацікавленими сторонами з метою спільного розроблення стратегічних документів, а в довгостроковій перспективі - співпраця на етапі їх впровадження, визначення узгоджених рішень (компромісу) серед учасників процесу щодо напрямку розвитку урбанізованих систем, створення підстав для контролю за дотриманням домовленостей.

Підкреслено роль маркетингових досліджень, результати яких повинні стати не лише ключовими для збору інформації і залучення широких верств населення до оцінки потреб місцевості, але і основою для оцінки спроможності територіальної громади вживати заходи щодо розвитку власних ресурсів, знаходити можливості залучення вільних земельних ресурсів в економічний обіг з позицій найбільш ефективного використання, виявленні всіх можливих бар'єрів розвитку і їхньої вартісної оцінки.

Запропоновано для забезпечення прозорості та відкритості процесу планування для мешканців громади, потенційних інвесторів та інших зацікавлених сторін забезпечити відповідний рівень та доступність інформаційних ресурсів через впровадження технологічних інновацій, зокрема, геоінформаційних технологій. Зазначено необхідність проведення моніторингу реалізації цілей і завдань, який рекомендується розглядати як контроль ефективності реалізації виконання завдань інтегрованого розвитку урбанізованих систем. Важливо використовувати найбільш вагомні показники для моніторингу, які демонструють напрямок і масштаб змін, сприяють вимірюванню результативності реалізації пріоритетів інтегрованого розвитку. Результатом здійснення моніторингу мають бути виявлені тенденції, стан реалізації рішень та заходи забезпечення реалізації цілей (у випадку їх невчасного виконання) або коригування початкових цілей (у випадку зміни соціально-економічної чи політичної ситуації).

ВИСНОВКИ

Основним результатом дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад і практичних рекомендацій щодо інтегрованого розвитку урбанізованих систем у контексті вирішення загальних проблем міст різних типів і масштабів. Отримані результати дозволяють сформулювати наведені нижче теоретичні та науково-практичні висновки.

1. Міжнародний досвід і результати емпіричних досліджень провідних науковців засвідчують засадничу роль урбанізації як рушія економічного розвитку, як процесу, здатного принести значні економічні, технологічні та соціально-економічні вигоди для людини, міста, економіки країни в цілому завдяки концентрації господарської діяльності, населення і соціокультурних процесів. Водночас, неконтрольована урбанізація без належної системи управління і планування, поглиблює кризові стани міст, загострює екологічні та соціально-економічні проблеми. Проведена систематизація та класифікація етапів, видів та ознак урбанізаційних процесів дозволила розглядати процес урбанізації як

множину різновекторних, багатопланових і суперечливих чинників, необхідність узгодження яких є підставою для розроблення основ інтегрованого розвитку урбанізованих систем. Цим і обумовлена актуальність цього дослідження.

2. Визначено сутність і завдання інтегрованого розвитку як процесу досягнення просторових, економічних, соціальних, безпекових, екологічних довгострокових цілей у певному часовому проміжку, спрямованих на вирішення й узгодження ключових завдань соціально-економічного розвитку та просторової організації урбанізованих систем. Їх потрібно розглядати у взаємозв'язку із перспективним територіальним розширенням, збереженням природних ресурсів, створенням умов комфортності та доступності для широких верств населення для житла, вибору робочих місць, послуг та рекреації, гармонізації відносин між соціальними групами та прозорості й спроможності роботи місцевої влади.

3. Систематизація й узагальнення наукових підходів щодо дослідження міст та їхніх систем дозволила обґрунтувати власну структурно-логічну модель урбанізованої системи. Виявлено її складові (просторову, соціальну, економічну і управлінську), а також важливі для дослідження зв'язки і взаємодії в межах системи. Різні складові урбанізованої системи принципово відрізняються за характером впливу в контексті інтегрованого розвитку: існує накладання дії економічних процесів, орієнтованих на короткострокові вигоди і спричиняють соціальні та екологічні втрати, властивостей простору, який характеризується значною інерційністю, але створює значні стимули для економіки та соціальних процесів, характерними яким є потреби, інтереси і конфліктність. Забезпечення їх взаємоузгодженого характеру є умовою досягнення завдань інтегрованого розвитку.

4. Аналіз наявних інституційно-організаційних підходів до розвитку територій дозволив виявити суттєві розбіжності та неузгодженості, а також складнощі, що виникають унаслідок збалансування просторових і соціально-економічних взаємодій у розвитку урбанізованих систем. Недотримання взаємозв'язку структурних елементів стратегічних документів розвитку територіальних громад, безсистемність та відокремлений розгляд земельпорядних, економічних та організаційних чинників призводять до суттєвого міжпредметного розриву та втрати системних ефектів від їхньої взаємодії, а як наслідок – втрати економічного потенціалу, незбалансованості і низької адаптації розвитку урбанізованих систем до сучасних соціально-економічних процесів.

5. Досліджено засадничі проблеми і протиріччя застосування економічних та урбаністичних теорій, оскільки кожна з них орієнтує на вирішення завдань у межах певного наукового напрямку і слабо враховує взаємозв'язки між складовими системи. Розпорошення теоретико-методологічних досліджень унеможливорює цілісне осмислення урбанізаційних процесів в умовах їхнього постійного ускладнення, стає на заваді формуванню системного бачення проблем інтегрованого розвитку міст. Визначено виняткову складність і міждисциплінарний характер проблем урбанізації, що обумовлюють необхідність якісного оновлення методологічних засад наукових досліджень із ширшим

використанням наявних концепцій, теорій, які дотепер сформовані зусиллями науковців різних галузей знань. Врахування та узгодження закономірностей і нових тенденцій розвитку економіки територіальних систем з метою вироблення нової теоретичної платформи сприятиме подоланню суперечностей у розвитку урбанізованих систем, які в координатах надспеціалізації виявляються нерозв'язаними.

6. Обґрунтовано концептуальні підходи інтегрованого розвитку урбанізованих систем, що ґрунтуються на пріоритетному значенні ролі людини в економіці, якості результатів діяльності і розвитку, інституційної спроможності влади як регулятора, динамічності. Відповідно до цієї концепції, політика інтегрованого розвитку урбанізованих систем має бути спрямована на якісний результат діяльності з розвитку, регулювання урбанізаційних процесів, узгодження процесів соціально-економічного розвитку з потенціалом місцевих ресурсів, прозорості і підзвітності роботи влади, врахування ціннісних характеристик у визначенні стратегічних рішень із використанням відповідних засобів. Визначено головні детермінанти урбанізованої системи (людина, простір, економіка, час, управління), а також виявлено підмножини дво-, три-, чотиривимірних взаємодій системи, що дало змогу упорядкувати інформацію про стан системи, визначити завдання соціально-економічного і просторового розвитку міст, розкрити можливості їх системного аналізу.

7. Здійснено емпіричний аналіз стану та динаміки розвитку урбанізованих систем на прикладі міст (обласних центрів) України, що дозволив виявити вплив демографічних, екологічних, економічних параметрів та підтвердити диспропорційність, а також наявність значних резервів невикористаного потенціалу, які потребують дієвих механізмів регулювання з боку державних та місцевих органів влади. Динаміка розвитку великих міст України у 2015–2021 рр. є занадто повільною та недостатньою для активізації процесу економічного зростання й реформування ключових галузей. Ринок праці та освітньо-трудові відносини виступають системоформувальними ядрами, які акумулюють довкола себе людські ресурси і сприяють розростанню сучасних міських агломерацій, натомість, значна асиметрія розвитку урбанізованих систем призводить до розбалансування території країни, щораз більшого загострення диспропорційності у рівнях і якості життя мешканців міст.

8. Дослідження стратегій, концепцій та програм соціально-економічного розвитку міст дозволило оцінити перспективне бачення розвитку міст, а також закладені в них механізми управління міськими процесами. Результати аналізу засвідчили несистемність політики та появи низки бар'єрів, які обмежують їх ефективний розвиток. Ці перешкоди формуються внаслідок спадкових проблем міст (місцерозташування, природно-ландшафтних умов, складеного розпланування та функціональної структури, історична забудова), поглиблення структурно-галузевих деформацій та дисбалансів (деіндустріалізація, надмірна енергоємність, неефективна структура інвестицій, що вкладаються у розвиток територій, порушення масштабів нового будівництва, фінансова слабкість), вагомих

інституціональних факторів (відокремлений розгляд соціально-економічного та просторового вимірів у системі стратегічних документів, відсутність підходів комплексного освоєння територій, недотримання містобудівної документації, конфлікт інтересів і високий рівень ризиків для потенційних інвесторів). Серед таких бар'єрів центральна роль належить неузгодженості цілей соціально-економічного розвитку і просторового потенціалу урбанізованих систем.

9. Аналіз проєктних рішень містобудівної документації дозволив виявити неефективність їхнього використання в управлінні розвитком міст, що зумовлено обмеженим доступом до чинних документів, обтяженістю інформацією, яка розрахована на вузьких спеціалістів, статичністю – документи розроблено на 20-річний термін, внесення будь-яких змін до рішень може бути здійснене лише в разі прийняття відповідних актів (законодавчого характеру або нормативних), що в умовах наростання динамічності процесів в містах робить ці документи малоефективними і неспроможними реагувати на потреби населення, економіки, бізнесу. Беручи до уваги зміни в системі просторового планування територій, очікується, що новий вид містобудівної документації стане гнучкішим у суспільно-політичному, методологічному і технологічному аспектах, дозволить краще їх використовувати, адаптовувати для поточних тенденцій просторового розвитку та нових викликів і можливостей, що постають перед містами.

10. Обґрунтовано принципи інтегрованого розвитку урбанізованих систем, а саме: підвищення універсальності системи, оптимізації відносин міст і оточення, соціально-економічних і містобудівної узгодженості, гнучкості, інтегральної результативності, проблемно-пріоритетної орієнтованості. Зазначені принципи передбачають підвищення результативності функціонування системи та її розвитку по ефективній траєкторії шляхом інтеграції напрямів діяльності, виявлення проблем та вибір пріоритетів на основі реальних фінансових, технічних та інституційних (правових) можливостей, ставлять вимогу щодо своєчасного реагування та можливості коригування підходів інтегрованого розвитку на основі зміни концепцій та планування, а також необхідність гармонізації відносин всіх учасників процесу планування на засадах вигідного співробітництва та співпраці.

11. Запропоновано зміни підходів до розроблення концепції інтегрованого розвитку територіальних громад та оновлення генеральних планів міст. Вони ґрунтуються на ідеї взаємного поєднання соціальних, економічних, екологічних і просторових пріоритетів, на основі яких визначають засоби, а також фінансові і технічні можливості реалізації цілей, створюють основу для залучення громадськості та інших зацікавлених осіб до процесів управління територіями. Досягнення цілей інтегрованого розвитку потребує застосування дієвих інститутів та механізмів, що мають доповнювати та посилювати один одного. Відповідні механізми об'єднують низку фінансових (через бюджетну політику, інвестиції, гранти, зовнішні запозичення, міжбюджетні трансферти), економічних (через програми поточного розвитку, програм розвитку агломерацій і співробітництва громад), інституційно-організаційних (через участь громадськості, консультацій із зацікавленими особами, інформаційного забезпечення, проведення досліджень і

моніторингу процесів) та територіально-планувальних (через комплексні плани просторового розвитку, генеральні плани населених пунктів, детальні плани територій) інструментів, що можуть використовуватися у розвитку територій.

12. Вдосконалено підходи до прогнозування і моделювання інтегрованого розвитку урбанізованих систем розвитку міст, які передбачають зміни в аналізі систем, оцінці системи, визначенні завдань та обґрунтуванні локальних рішень. Запропоновано алгоритми та моделі вирішення часткових завдань у розвитку урбанізованої системи. Детально охарактеризовано фінансово-економічну модель, яка врегульовує відносини міста і оточення. Обґрунтовано форми співробітництва, фінансово-економічні відносини та можливості співробітництва агломерацій. Обов'язковим є визначення організаційних функцій таких утворень для вироблення та реалізації політики з питань соціально-економічного і культурного розвитку агломерації, просторового планування, комунального обслуговування і охорони довкілля. Фінансово-економічні відносини здійснюються на підставі спільного документа міської агломерації – кошторису, який формується за рахунок трансфертів з бюджетів учасників міської агломерації; внесків інших суб'єктів для фінансування спільних проєктів; міжнародної допомоги; кредитних ресурсів; інвестицій різного походження; інших доходів. Видатки кошторису спрямовуються на будівництво об'єктів інфраструктури, утилізацію відходів, енергоощадні технології і проєкти, природоохоронні заходи, участь в утриманні соціально-культурних та екологічних об'єктів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities: collective monograph/ Przeworsk Higher School of Social and Economic, 2019. 404 s. *Особистий внесок здобувача – Organizational and economic mechanism of investment activities of local authorities of Ukraine*. P. 246-257.

2. Innovation technologies in economy and society: collective monograph. Scientific editors T. Nestorenko, M. Wierzbik – Strońska, Rafał Jendruś / Katowice, Poland: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2018. 343 s. *Особистий внесок здобувача – Socio-economic bases of educational potential formation in cities*. P. 58-68.

3. Innowacyjna edukacja jako składowa inteligentnego miasta: collective monograph (Series of monographs Faculty of Architecture, Civil Engineering and Applied Arts Katowice School of Technology) / Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2017. 140 s. *Особистий внесок здобувача – Socio-communicative factor in space and urban development of Lviv city Czynniki społeczno-komunikacyjne w rozwoju przestrzeni urbanistycznej miasta Lwów*. P. 40-49.

4. Lviv and Lodz at the turn of 20th century: collective monograph. Lodz, 2014. *Особистий внесок здобувача – Technical Infrastructure and housing in Lviv*. P. 9-26.

Статті у наукових фахових виданнях України, у т.ч. включених до міжнародних наукометричних баз

5. Lysiak N., Melnyk M., Syniura-Rostun N., Dzyubina A. Business environment of regions in Ukraine: Peculiarities of structural-institutional changes. *Проблеми і перспективи менеджменту*. 2021. Vol. 19. Iss. 1. P. 456–469. (SciVerse SCOPUS). URL: <https://www.businessperspectives.org/journals/problems-and-perspectives-in-management/issue-370/business-environment-of-regions-in-ukraine-peculiarities-of-structural-institutional-changes>. *Особистий внесок здобувача – проаналізовано інституційні зміни в регіонах України.*

6. Лисяк Н. М. Методичні підходи до аналізу стану урбанізованих систем. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* : зб. наук. пр. / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». 2020. Вип. 4 (144). С. 18–26. (*Index Copernicus*).

7. Лисяк Н. М. Обґрунтування структурно-логічної моделі урбанізованої системи. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. Суми, 2020. Вип. 1 (83). С. 99–104.

8. Лисяк Н. М., Олексюк Г. В., Попадинець Н. М. Концептуальна фінансово-економічна модель урбанізованих систем. *Економіка та право*. 2020. № 2. С. 84–95. (*Index Copernicus*). *Особистий внесок здобувача – обґрунтування структурно-логічної моделі урбанізованої системи.*

9. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Кризовий стан та урбаністичні шанси міст на прикладі Львова. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. пр. 2019. № 12 (223). С. 79–95. (*Index Copernicus*). *Особистий внесок здобувача – аналіз стану і динаміки соціально-економічного розвитку м. Львова, обґрунтування пропозицій щодо його покращення.*

10. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Феномен динамізму та імпульсності в соціально-економічному розвитку урбанізованих систем. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. пр. 2020. № 2 (225). С. 105–118. (*Index Copernicus*). *Особистий внесок здобувача – дослідження агломераційних тенденцій у розвитку урбанізованих систем.*

11. Лисяк Н. М., Печериця І. Б. Просторова ексклюзія в Україні: проблеми та передумови виникнення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* : зб. наук. пр. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». 2020. Вип. 2 (142). С. 32–40. (*Index Copernicus*). *Особистий внесок здобувача – теоретико-методологічне обґрунтування просторової ексклюзії.*

12. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Шиленко В., Герич О. Т. Цінність об'єкта культурної спадщини у визначенні його ринкової вартості (приклад з практики Львова). *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. пр. 2019. № 7–8 (218/219). С. 107–118. (*Index Copernicus*). *Особистий внесок здобувача – обґрунтування вдосконалення методик оцінки об'єктів культурної спадщини.*

13. Лисяк Н. М., Олексюк Г. В., Попадинець Н. М. Концептуально-структурні моделі ендогенного потенціалу об'єднаних територіальних громад як

передумова підвищення їх конкурентоспроможності. *Економіка України*. 2019. № 3. С. 52–69. *Особистий внесок здобувача – обґрунтування моделей дослідження ендogenous потенціалу об'єднаних територіальних громад*.

14. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Соціально-еколого-економічне здоров'я міста: діагностика стану та прогнозування розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. пр. 2018. № 6 (205). С. 97–118. (РИНЦ). *Особистий внесок здобувача – діагностика соціально-еколого-економічного стану м. Львова*.

15. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Принципи й шляхи розвитку міських поселень регіонів в умовах адміністративно-територіальних трансформацій. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. пр. 2017. № 12 (199). С. 189–206. *Особистий внесок здобувача – історичні аспекти та роль міст в умовах реалізації адміністративної реформи в Україні*.

16. Лисяк Н. М., Самотій Н.С. Економіко-містобудівні відносини у розвитку міст: історичний контекст. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України* : зб. наук. пр. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». 2018. Вип. 4 (132). С. 164–170. (*Index Copernicus*). *Особистий внесок здобувача – обґрунтування суті та дослідження економіко-містобудівних відносин у розвитку міст*.

17. Лисяк Н. М., Габрель М. М. Методи аналізу та обґрунтування вимог до просторової організації і розвитку Прикарпатської агломерації. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. пр. 2017. № 5 (192). С. 104–120. *Особистий внесок здобувача – аналіз суспільно-просторових трансформацій Прикарпатської агломерації*.

18. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Соціокомунікаційний чинник у просторовій організації та розвитку міст. *Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України* : зб. наук. пр. 2016. Вип. 1. С. 30–39. *Особистий внесок здобувача – дослідження проявів соціокомунікаційного чинника в просторі міст*.

19. Лисяк Н. М., Габрель М. М. Теоретико-методологічні аспекти просторового моделювання для задач соціально-економічного розвитку міст. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. пр. Вип. 4(167) / наук. ред. І. Г. Манцуров. Київ, 2015. С. 216–225. *Особистий внесок здобувача – дослідження стану реалізації стратегічних документів у розвитку м. Львова*.

20. Лисяк Н. М., Габрель М. М. Інвестиційно-просторова узгодженість як умова ефективної ревіталізації та розвитку центральних частин історичних міст. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. пр. Вип. 2 (165) / наук. ред. І. Г. Манцуров. Київ, 2015. С. 130–140. *Особистий внесок здобувача – дослідження просторової локалізації інвестицій, виявлення проблемних територій*.

21. Лисяк Н. М., Габрель М. М. До проблеми обґрунтування житлової політики великих міст України. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. пр. Вип. 6 (169). / наук. ред. І. Г. Манцуров. Київ, 2015. С. 178–186. *Особистий*

внесок здобувача – аналіз стану реалізації житлової політики у великих містах України.

22. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Системи громадського транспорту для міст з різними просторовими структурами. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. Вип. 7(158). Київ, 2014. С. 130–139. *Особистий внесок здобувача – дослідження системи транспортної інфраструктури м. Львова.*

23. Лисяк Н. М., Хром'як Й. Я., Доскач О. Б. Організаційно-економічний механізм інвестиційної діяльності органів місцевого самоврядування. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізм регулювання регіонального розвитку в Україні*: зб. наук. пр. НАН України. Ін-т регіональних досліджень. В. С. Кравців (відп. ред.). Львів, 2014. Вип. 5(109). С. 119–131. *Особистий внесок здобувача – обґрунтування можливостей проведення маркетингових досліджень для цілей інвестиційної діяльності органів місцевого самоврядування.*

24. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Ціна землі і нерухомості як інтегральний чинник нової методології регулювання явищ субурбанізації. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. Вип. 1(152) / наук. ред. І. Г. Манцуров. Київ, 2014. С. 173–182. *Особистий внесок здобувача – аналіз методик оцінки землі, обґрунтування методики оцінки земель приміських територій.*

25. Лисяк Н. М. Технічна інфраструктура та житлове будівництво Львова на зламі ХХ–ХХІ століть. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2013. № 767. С. 326–337.

26. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Суспільний потенціал у просторовій організації та розвитку міст. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. Вип. 3 (142). Наук.-досл. економічний інститут Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. К., 2013. С. 205–212. *Особистий внесок здобувача – дослідження впливу суспільного потенціалу в просторі міст.*

27. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Соціальна складова в оцінці ефективності проектних рішень та проведення Євро-2012 у Львові. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. Вип. 6(145). К., 2013. С. 219–225. *Особистий внесок здобувача – аналіз соціальних та економічних ефектів проведення Євро-2012.*

28. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Герич О. Т. Інвестиційне моделювання збереження та реконструювання історичного середовища міст (приклад Львова). *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. пр. Вип. 7(146). К., 2013. С. 52–57. *Особистий внесок здобувача – дослідження ринку історичної спадщини м. Львова.*

29. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Територіально-містобудівні механізми підвищення інвестиційної привабливості Львівщини. *Вісник*

Національного університету «Львівська політехніка». *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку* : зб. наук. пр. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2012; № 605. С. 137–144. *Особистий внесок здобувача – аналіз реалізації інвестиційних проектів у Львівській області*

30. Лисяк Н. М., Хром'як Й. Я., Габрель М. М. Обґрунтування доцільності створення спеціальності «Урбаністика та просторова організація території». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*: зб. наук. пр. Львів: НУ «Львівська політехніка», 2011; № 704. С. 174–177. *Особистий внесок здобувача – внесення пропозицій щодо формування навчального плану спеціальності.*

31. Лисяк Н. М. Соціальні та економічні ефекти від проведення чемпіонату Європи 2012 з футболу у Львові. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*: зб. наук. пр. Львів: РВВ НЛТУ України. 2011. Вип. 21.4. С. 200–212.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

32. Lysyak N., Siryk Z., Huk V., Popadynets N., Pityulych M., Chakii O., Irtysheva I., Panukhnyk O., Fedotova Y., Rohozian Y. Decentralization of local self-government under the conditions of administrative-territorial reform in Ukraine. *Accounting*. 2021. Vol. 7. No. 4. P. 781–790. (*SciVerse SCOPUS*). URL: <http://growingscience.com/beta/ac/4611-decentralization-of-local-self-government-under-the-conditions-of-administrative-territorial-reform-in-ukraine.html>. *Особистий внесок здобувача – дослідження розподілу повноважень органів місцевого самоврядування.*

33. Lysiak N., Habrel M., Habrel M. Spatial change of Lviv in the post-Soviet period and their assessment by the residents. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 2020. Vol. 960 : 5th World Series: Materials Science and Engineering. 2020. Vol. 960 : 5th World multidisciplinary civil engineering-architecture-urban planning symposium WMCAUS, 15–19 June 2020, Prague, Czech Republic. (*SciVerse SCOPUS*). ISSN 1757-8981, 1757-899X. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1757-899X/960/2/022098>. *Особистий внесок здобувача – досліджено соціально-економічні зміни в просторі Львова в пострадянський період.*

34. Lysiak N. Ekonomiczne mechanizmy regulacji polityki mieszkaniowej duzych miast Ukrainy. *Aktualne wyzwania polityki mieszkaniowej duzych miast w Polsce i na Ukrainie*. 2016. № 15. S. 57–66. (*Index Copernicus*).

35. Лысяк Н. Социально-экономический фактор жилищной политики крупных городов Украины. *Folia geographica socio-economica* : czasopismo. 2016. № 23. S. 87–100.

36. Lysiak N. Social potential in spatial organization and urban development in terms of forming of informational society. *Nerownosci społeczne a wzrost gospodarczy*. Zeszyt 35. Wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego. 2013. S. 124–131.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

37. Lysiak N., Habrel M., Habrel M. Spatial change of Lviv in the post-soviet period and their assessment by the residents. *World multidisciplinary civil engineering-architecture-urban planning : 5th Symposium, 1-5 September 2020, Prague (Czech Republic) : abstract book*. 2020. С. 139. *Особистий внесок здобувача – вивчення громадської думки щодо якості простору проживання м. Львова.*

38. Лисяк Н. М. Передумови й стан дослідження феномену криз урбанізованих систем. *Information and innovation technologies in the XXI century : materiały 3 International scientific conference, Katowice, 21–22 September 2020*. 2020. С. 52–53.

39. Лисяк Н. М. Обґрунтування економічних механізмів регулювання відносин міст і прилеглих територій. *Управління інноваційним процесом в Україні: розвиток співпраці: тези доповідей VIII Міжнародної науково-практичної конференції, Львів, 2020*. С. 19–20.

40. Лисяк Н. М., Люля П. Задача та алгоритм розвитку транспортної інфраструктури міста. *Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів, 2020. С. 76–78. *Особистий внесок здобувача – пропозиції розвитку транспортної інфраструктури м. Львова.*

41. Лисяк Н. М., Олексюк Г. В. Концептуальна фінансово-економічна модель урбанізованих систем. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, (28–29 квітня 2020 р.) Івано-Франківськ, 2020*. С. 49–53. *Особистий внесок здобувача – пропозиції розвитку транспортної інфраструктури м. Львова.*

42. Лисяк Н. М. Практичні аспекти обґрунтування житлової політики для великих міст України. *Інноваційні технології у розвитку сучасного суспільства : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 18–19 квітня 2019 р.)*. Львів, 2019. С. 189–192.

43. Лисяк Н. М., Габрель М. М., Хром'як Й. Я. Шляхи розвитку міських поселень регіону в умовах адміністративно-територіальних трансформацій. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні : збірник тез доповідей XIV Науково-практичної конференції (17–20 квітня 2018 р.)*. Львів, 2018. С. 102–104. *Особистий внесок здобувача – дослідження адміністративно-територіальної реформи в Україні.*

44. Лисяк Н. М., Лех І. А., Самотій Н. С. Вплив освітнього потенціалу на розвиток міст. *Technologie informacyjne i innowacyjne w XXI wieku : międzynarodowa konferencja naukowa (20.09.2018–22.09.2018)*. Katowice, Poland, 2018. С. 28. *Особистий внесок здобувача – пропозиції використання освітнього потенціалу в містах.*

45. Лисяк Н. М., Габрель М. М. Практичні аспекти узгодження стратегічних документів для задач просторової організації та соціально-

економічного розвитку міст (на прикладі м. Львова). *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні*: збірник тез доповідей XIII Науково-практичної конференції, Львів, 27–31 березня 2017 р. 2017. С. 41–42. *Особистий внесок здобувача – аналіз стратегій соціально-економічного розвитку м. Львова.*

46. Лисяк Н. М. Трансформації у сфері технічної інфраструктури та житлового будівництва Львова на зламі ХХ – ХХІ століття. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні*: збірник тез доповідей XI науково-практичної конференції, 2015 р. НН ІППТ Національного університету «Львівська політехніка». 2015. С. 16-18.

47. Лисяк Н. М. Соціальна складова в оцінці ефективності проектних рішень розвитку міст. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні* : збірник тез доповідей X науково-практичної конференції, 31 березня – 5 квітня 2014 р. НН ІППТ Національного університету «Львівська політехніка». 2014. С. 205–207.

48. Лисяк Н. М. Технічна інфраструктура та житлове будівництво Львова на зламі ХХ–ХХІ століть. *Проблеми і перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні*: збірник тез доповідей за матеріалами VIII науково-технічної конференції науково-педагогічних працівників, 2012 р. Львів: Видавничий відділ НН ІППТ Національного університету «Львівська політехніка». 2012. С. 16–17.

АНОТАЦІЯ

Лисяк Н. М. Теоретико-методологічні засади інтегрованого розвитку урбанізованих систем. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Національний університет «Львівська політехніка», ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2021.

У дисертаційній роботі розвинуто теоретико-методологічні засади і розроблено практичні рекомендації інтегрованого розвитку урбанізованих систем для забезпечення прискорення їхнього зростання та підвищення добробуту мешканців міст.

Розкрито сутність та роль процесів урбанізації як рушія економічного розвитку, а також їх суперечливий характер, що формує підходи до їх регулювання. Визначено сутність і завдання інтегрованого розвитку як процесу досягнення довгострокових цілей шляхом поєднання просторових, економічних, соціальних, часових, безпекових, екологічних складових територіальної політики. Обґрунтовано структурно-логічну модель урбанізованої системи як об'єкту дослідження. Узагальнено інституційно-організаційні аспекти розвитку урбанізованих систем та виявлено основні неузгодженості та проблеми щодо реалізації політики інтегрованого розвитку в Україні. Здійснено систематизацію існуючих теоретико-методологічних та емпіричних знань про територіальні

системи. Узагальнено концептуальні положення інтегрованого розвитку урбанізованих систем, що базуються на врахуванні пріоритетного значення ролі людини в економіці, посилення інституційної спроможності та ролі влади як регулятора, оцінка якості економічних процесів і динамізму. Визначено головні детермінанти розвитку урбанізованих систем – людина, простір, економіка, час, управління.

Здійснено емпіричний аналіз стану та динаміки інтегрованого розвитку урбанізованих систем, що дозволив виявити вплив демографічних, екологічних, економічних параметрів на їх ефективність. Виявлено основні невідповідності та бар'єри щодо реалізації цілей інтегрованого розвитку, що формуються за рахунок хронічних проблем міст, поглиблення структурно-галузевих деформацій та дисбалансів, чинників неекономічного характеру. Обґрунтовано принципи універсалізації, відносин міст і оточення, соціально-економічних і просторових узгодженостей, які орієнтують систему на проблемно-орієнтований підхід, єдину цілісність, уникнення шкідливих (негативних) наслідків у системі, вироблення спільних основ господарювання міста-центра і адміністративно-територіальних утворень приміської зони як умови підвищення ефективності розвитку. Визначено методи та інструменти, які доцільно використати для регулювання економіки урбанізованих систем, що передбачає обов'язкове поєднання фінансово-економічних, соціально-інституційних і територіально-планувальних механізмів як основи для підвищення використання соціально-економічного потенціалу територій.

Ключові слова: урбанізація, урбанізована система, інтегрований розвиток, агломерація, потенціал, територіальна громада, місто, приміська територія

ABSTRACT

Lysiak N. Theoretical and methodological principles of integrated development of the urban systems. – Published as a manuscript.

The dissertation for the degree of doctor of economic sciences, specialty 08.00.05 – Development of productive forces and regional economics. – Lviv Polytechnic National University, Lviv, 2021.

The dissertation develops theoretical and methodological foundations and practical recommendations of integrated development of the urban system to ensure acceleration of their growth and well-being of urban residents, and provide purposeful use of regulatory mechanisms in order to improve strategic and local decisions for development of the urban systems.

Within the dissertation the conceptual and terminological apparatus is revealed as well as the existent theoretical and empirical knowledge about territorial systems is systematized. In addition, the essential importance of the urbanization process as a driver of economic development and the positive correlation between the pace of urbanization processes and the level of economic development in general is substantiated. The essence and tasks of integrated development as a process of achieving long-term goals by combining spatial, economic, social, temporal, safety, environmental components of

regional policy are defined. The structural and logical model of the urban system as a research object is substantiated.

The institutional and organizational aspects of the development of the urban system are generalized formed by social, spatial and economic, management subsystems, as well as accumulates and synthesizes many features that are inherent in the processes of urbanization that affect the development of urban systems, identified the main obstacles and inconsistencies in the implementation of policies for integrated development of urban systems, as well as identified a set of phenomena and problems to be addressed in cities: achieving financial capacity, attracting investment in territorial development, solving social problems, preventing unregulated "spread" of urban areas historical heritage and use of cultural potential; solution of ecological, infrastructural, sanitary-hygienic and technogenic problems.

The dissertation provides the systematization of the existent theoretical and methodological, and empirical knowledge about territorial systems. The conceptual statements of integrated development of the urban system are mainly based on the man priority in the economy, strengthening institutional capacity and the role of authority as a regulator, assessment of the quality of economic processes and dynamism. The key determinants of the development of the urban system are man, space, economy, time, management, as well as their combinatorial combinations, which made it possible to organize information about the state of the system, to determine the tasks of socio-economic and spatial development of cities, to reveal the possibilities of their system analysis.

The method of assessing the potential of the urban system is substantiated. Applied methods of matching the characteristics of the system on a holistic methodological basis, which allowed to identify systemic effects, as well as inconsistencies, conflicts and defects arising in the interactions between the characteristics of the system, to identify groups of indicators that affect improvement (location, resource quality, resource security, infrastructure development), as well as to reduce efficiency (non-use of existing capacity, depreciation of fixed assets, erroneous decisions), as well as to justify approaches to solving strategic and local problems.

Socio-economic mechanisms for increasing the efficiency of urban systems development are systematized. An empirical analysis of the state and dynamics of integrated development of urban systems on the example of cities (regional centers) of Ukraine allows identifying the impact of demographic, environmental, economic parameters on their efficiency. The research of interrelation of the socio-economic and spatial parameters and their previous impact on the efficiency of urban systems is based on the study of the strategy and program of socio-economic development in the urban infill documentation. The main priorities and directions of strategic policy of cities are identified on the basis of strategic documents and master plans: transport and mobility, territorial development, housing, increasing economic competitiveness, culture, preservation of architectural heritage, development of infrastructure and urban security systems, ecology, living comfort and energy efficiency. Their analysis and evaluation were performed.. The major contradictions and barriers to the implementation of the goals

of integrated development are formed due to the chronic problems of the city, the deepening of structural and sectoral deformations and imbalances, non-economic factors.

Methodological recommendations for the development of urban systems are based on macro system principles of universalization, urban-environmental relations, socio-economic and spatial coherence, and orient the system to a problem-oriented approach, integrity, no harmful (negative) consequences in the system, a common basis of the city-center management and administrative suburban area, consistency of socio-economic and spatial characteristics of the urban system as a demand for improving development efficiency. Social and economic mechanisms necessary for the regulation of urban system economics provide obligatory interconnection of financial and economic, social, institutional, and territorial planning mechanisms as a basis for the improvement of the socio-economic potential of the area. Within the dissertation the financial and economic model of the urban system regulates is substantiated. It regulates the relations between the city and the environment, determines the forms of cooperation, financial and economic relations, and opportunities for cooperation of agglomerations.

Keywords: urbanization, urban system, integrated development, agglomeration, potential, territorial community, city, suburban territory

Підписано до друку 28.08.2021 р. Формат 64x90/16
Папір ксероксний. Друк на різнографі. Гарнітура "Times New Roman"
Умов. друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим. Зам. №68
Друк: ПП "Арал"
Свідоцтво: серія А01 №21230 від 18.06.2007 р.
Державна реєстрація 09.09.1998 р.

м. Львів, вул. Козельницька, 4
Тел: (050) 371-62-80